

Türkiye’de Hadis Araştırmaları ve Oryantalizm

Fatma KIZIL*

Giriş

Türkiye’de hadis çalışmalarında oryantalist literatürün etkisi, hadisçilerin sözü konusu literatüre yaklaşımı ve bu sahada yaptıkları araştırmalar; Türkiye’nin batılılaşma serüveni ve ilâhiyatların geçirdiği aşamalar göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Zira batılılaşmanın “bir millî eğitim davası”¹ olarak görülmesi ve ilâhiyatların medrese dışında yüksek din öğretimini üstlenen ilk kurum olması bu tür bir yaklaşımın gerekliliğine işaret etmektedir. Nitekim Osmanlı’nın Batı karşısında “kendi ilmî ve fikrî donanımından şüpheye düştüğü” ve Mümtaz Turhan’ın deyimiyle “Garbın üstünlüğünün hiç olmazsa müphem bir şekilde muayyen sahalarda kabul edildiği” XVIII. yüzyıl, aynı zamanda medreseler dışında eğitim kurumlarının (mekteplerin) açıldığı dönemdir.² Mekteplerle birlikte medrese dışında pozitif bilimlerin okutulmaya başlanmasından sonra belki de en önemli gelişme, 1845’ten itibaren kuruluşu için hazırlıkların yapıldığı ve 1863’te verilen ilk konferanslarla faaliyete geçen fakat 1865’te kapanan Dârülfünun’un başarısız üç teşebbüsün ardından nihayet 1900’de “Dârülfünûn-ı Şahâne” adıyla uzun süreli olarak tekrar açılması ve bünyesinde eğitim süresi dört yıl olan Ulûm-i Âliyye-i Dîniyye Şubesi’nin (fakülte)³ kurulmasıdır. Ekmeleddin İhsanoğlu “Osmanlı’da

* Yrd. Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı.

1 Bu yaklaşım için bkz. Mümtaz Turhan, *Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri*, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1954.

2 İsmail Kara, “Unuttuklarını Hatırla’: Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not”, *Dîvân*, 2010, c. 15, sy. 28, s. 53; Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri: Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2002, s. 146.

3 1912 yılında şube, eğitim süresi üç yıl olan Ulûm-i Şer’iyye şubesine dönüştürülecektir. Bkz. Halis Ayhan, *Türkiye’de Din Eğitimi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999, s. 38-39. II. Meşrutiyet döneminde nizamnamelerde genellikle “şube” kelimesinin kullanılmasına rağmen fiilen fakülte kavramının yerleşmesi ve 1911-1912 tarihli Edebiyat ve İlahiyat Şubeleri Meclis defterlerinde “Ulum-ı Şer’iyye Fakültesi” ifadesinin geçmesi hakkında bkz. Ali Arslan, “Darülfünun İlahiyat Fakültesi, Fakülte Meclisi’nin Kurulması ve İlk Meclis Zabıtları”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2007, c. 5, sy. 13, s. 13.

kültürel modernleşmenin odağı” şeklinde tavsif ettiği⁴ Dârülfünun’un isminde “ilim”in değil de XIX. yüzyıldan itibaren müşahedeye dayalı bilimler için kullanılan “fen”in tercih edilmesinden hareketle müessesenin Batı kaynaklı bilimleri öğretmek üzere kurulduğu değerlendirilmesinde bulunmaktadır.⁵ Öte taraftan Osman Nuri Ergin, bilim ve fen kelimelerinin gelişi güzel kullanıldığını söyleyerek Mısır’da yükseköğretim kurumu için Dârüülüm terkinin kullanılmasını misal vermektedir.⁶ Esasen Dârülfünun terkinde “fünun”un tercihine yüklenen mânânın ötesine geçerek⁷ kurumun mahiyeti üzerine yoğunlaşmak daha isabetli gözükmektedir. Meselâ bu bağlamda İbrahim Hatiboğlu Batı’daki benzerlerine dayanarak kurulan Dârülfünun’la birlikte Müslümanların İslâmî meselelere “dışarıdan bakışı” öğrenme çabasına girdiğini ifade etmektedir.⁸ Dolayısıyla bu tür bir müessese bünyesinde Ulûm-i Âliyye-i Dîniyye Şubesi’nin açılması, söz konusu şubenin bugünkü ilâhiyatların nüvesini teşkil etmesi açısından önem arz etmektedir. Nitekim 2013’te ilâhiyat fakültelerinin müfredatları tartışmaları bağlamında iki yazı⁹ kaleme alan İsmail Kara, ilâhiyat fakültelerinin götürülebileceği en eski tarihin 1900 yılı olduğuna işaret ettikten sonra söz konusu durumun “ilâhiyat fakültelerinin medreselerin değil modern mektepleşme sürecinin meyvesi” olduğu şeklinde de anlaşılabilirliğini ifade etmektedir.¹⁰ Bununla birlikte 1 Ekim 1914’te çıkarılan İslâh-ı Medâris Nizamnamesi’yle iki yıllık Medresetü’l-mütehasssîn’in kurulmasının ardından Dârülfünun’daki Ulûm-i Şer’iyye Şubesi’nin lağvedilerek talebelerinin Dârü’l-Hilâfe medreselerinin dört yıllık Kısım-ı Âli’sine nakledilmesi

4 Ekmeleddin İhsanoğlu, *Dârülfünun: Osmanlı’da Kültürel Modernleşmenin Odağı*, 1-2 c., İstanbul: İslam Konferansı Teşkilatı İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2010.

5 Ekmeleddin İhsanoğlu, “Dârülfünun”, *DİA*, İstanbul 1993, c. 1, s. 521. Ayrıca bkz. Yücel Namal, “Atatürk ve Üniversite Reformu (1933)”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2011, c. 1, sy. 1, s. 28.

6 Bekir S. Gür, “‘Türkiye’de Yükseköğretimin ve Yükseköğretim Kurulunun Tarihi Üzerine”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2011, c. 1, sy. 1, s. 2.

7 Bu ifadeyle kuruma verilen ismin önemsiz olduğu kastedilmemekte fakat tartışmayı sadece isim üzerinden yürütmenin yetersiz kalacağına işaret edilmektedir. Aksi takdirde İsmail Kara’nın haklı olarak işaret ettiği üzere çağdaş Türk düşüncesinde ulûm ve fünun kavramlarına yüklenen mânalar ve hangi ilimleri ve bilimleri ihtiva ettiklerinin ortaya konulması gerekmektedir. Bkz. İsmail Kara, “İslâm Düşüncesinde Paradigma Değişimi: Hem Batılılaşım Hem de Müslüman Kalalım”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutîyetin Düşünce Birikimi*, Tanıl Bora ve Murat Gültekin (eds.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 252.

8 İbrahim Hatiboğlu, “Transmission of Western Hadith Critique to Turkey: On the Past and the Future of Academic Hadith Studies”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2006, c. 4, sy. 2, s. 40.

9 İsmail Kara, “İlahiyat Fakültelerini Kim Nasıl Tartışacak?”, 07.09.2013, <http://haber.stargazete.com/acikgorus/ilahiyat-fakultelerini-kim-nasil-tartisacak/haber-787282>; a.mlf., “İlahiyatların Çuvaldızı Kendilerine Batırmalarının Tam Zamanıdır”, 15.09.2013, <http://haber.stargazete.com/acikgorus/ilahiyatlarin-cuvaldizi-kendilerine-batirmalarının-tam-zamanidir/haber-789311>.

10 Kara, “İlahiyat Fakültelerini Kim Nasıl Tartışacak?”.

ve bu medreselerde Ulûm-i Şer’iyye şubesine benzer bir programın takip edilmesi¹¹ dinî ilimler açısından mektep-medrese ayrımının henüz çok keskinleşmediği şeklinde yorumlanabilir. Bu gelişme ile ilgili dikkat çekilmesi gereken iki nokta ise öncelikle Dârülfünun’un Maarif Vekaleti’ne, medreselerin ise Şeyhülislâmlığa bağlı olması, ikinci olarak da Dârülfünun’daki Ulûm-i Şer’iyye Şubesi’nin kapatılmasıyla Osmanlı’nın ilk üniversitesinin “laikleştirilmesi”dir.¹² Her ne kadar Cumhuriyet’in ilânından sonra 1924 yılında Tevhid-i Tedrisât Kanunu’nun dördüncü maddesi gereği Dârülfünun bünyesinde üç yıllık bir ilâhiyat fakültesi açılacaksa da fakültenin açılış töreninde konuşan Dârülfünun Emîni İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun (1886-1978) fakültenin bilimsel temeller ve anlayışa göre oluşturulduğu vurgusu ve 1949’da Ankara İlâhiyat’ın açılması yönündeki kanun teklifiyle ilgili mecliste yaptığı konuşmada Dârülfünun İlâhiyat Fakültesi’ni “bir nevi sosyoloji fakültesi” olarak tasvir etmesi, fakültenin varlığının üniversitenin laikliğine ve “modernizmin yerleştirici ve sürdürücü unsuru”¹³ olma vasfına zarar vermediğini göstermektedir.¹⁴ Nitekim İsmail Kara da Baltacıoğlu’nun “sosyoloji fakültesi” ifadesini kullanmasının altını çizerek, bu ifadenin Türkiye’deki ilâhiyat fakültelerinin “modernist, laik/dindışı” istikametine işaret ettiğini, hatta belki mübalağalı olmakla birlikte ilâhiyat fakültelerinin kurucu fikir itibarıyla dinî alanı tenkit, dönüştürme, ikâme ve modernleşme ile uyumlu hâle getirmek maksadıyla açıldıklarını ifade etmektedir.¹⁵

I. 1900-1933 Yılları Arasında Yükseköğretim Kurumlarında

Hadis ve Oryantalizm

Geçirdiği tarihî süreç yukarıda kısaca özetlenen yükseköğretim kurumlarının programında yer alan hadis derslerine bakıldığında Ulûm-i Âliyye-i Diniyye Şubesi’nde “Hadis-i Şerif”, “Usûl-i Hadis”; Ulûm-i Şer’iyye Şubesi’nde “Hadis-i Şerif” derslerinin okutulduğu; Dârü’l-Hilâfe medreselerinin Kısım-ı Âli’sinin programında da “Hadis-i Şerif”, “Usûl-i Hadis” derslerine yer verildiği görülmektedir.

11 Halis Ayhan, *Türkiye’de Din Eğitimi*, s. 39. Ayrıca bkz. Mustafa Şanal, “Osmanlı Devleti’nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisasslaşma Bakımından Genel bir Bakış”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2003, c. 1, sy. 14, s. 155-156.

12 Emre Dölen, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Darülfünun’da İlâhiyat Öğretimi”, *Dârülfünun İlâhiyat Sempozyumu 18-19 Kasım 2009 Tebliğleri*, İstanbul, 2010, s. 116.

13 Coşkun Çakır, “Darülfünun Tarihi”, *BİSAV Bülten*, 2008, sy. 67, s. 12.

14 Nitekim ders programında “Tefsir” ve “Hadis” derslerinin tarihleri ile birlikte okutulmasına karşın “Fıkah” dersinin yalnız “Fıkah Tarihi” şeklinde okutulması da bu bağlamda hatırlanabilir. Bkz. Mustafa Öcal, “Darul’l-fünun İlâhiyat Fakültesinin Öğretim Süresi Ders Programı ve Mezuniyet Belgesi Örnekleri”, *Dârülfünun İlâhiyat Sempozyumu 18-19 Kasım 2009 Tebliğleri*, İstanbul, 2010, s. 183.

15 Kara, “İlahiyatların Çuvaldızı Kendilerine Batırmalarının Tam Zamanıdır”. Ayrıca bkz. Dölen, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Darülfünun’da İlâhiyat Öğretimi”, s. 120; Münir Koştaş, “Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi (Dünü Bugünü)”, *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, c. 39, sy. 2, s. 150.

Hadis dersleri ile ilgili yeni bir gelişme ise Dârülfünun İlähiyat Fakültesi'nde yer alan "Hadis ve Hadis Tarihi" dersi olacaktır. Nitekim bu dersi 1925-1926 yılları arasında vekâleten okutan İzmirli İsmail Hakkı (1869-1946) tarafından kaleme alınan *Târih-i Hadîs* (İstanbul 1926) kitabının sahada yazılan ilk kitap olduğunu müellif bizzat ifade etmektedir.¹⁶ *Târih-i Hadîs*'i yayıma hazırlayan İbrahim Hatiboğlu, İzmirli'nin bu yaklaşımının son dönem akademik hadis çalışmalarına hâkim olan, meselelere dışarıdan, üstten ve eleştirel bakma tavrını yansıttığını iddia etmekte, hadis-i şerif dersinin hadis tarihi olarak okutulmasını, hadisin dinin ikinci kaynağı olarak değil de kültürün bir parçası olarak görülmesi yönünde atılan ilk adımlar olarak nitelemektedir.¹⁷ Yavuz Ünal ise bizatihi "hadis tarihi" kavramının değil hadis tarihini, hadisin yerine ikâme etmenin problem teşkil ettiğine işaret etmektedir.¹⁸ Bu bağlamda müfredattaki hadis tarihi dersine gereğinden fazla mâna yüklediğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Zira müfredatta ders "Hadis ve Hadis Tarihi" şeklinde yer almaktadır ve *Târih-i Hadîs* müellifi İzmirli'nin aynı zamanda *Binbir hadis* (İstanbul 1926) adlı bir kitabı da bulunmaktadır ki bu kitabın onun Darülfünun'da takrir ettiği hadislerin bir kısmını ihtiva ettiği yine Hatiboğlu tarafından ifade edilmektedir.¹⁹ Nitekim İsa Akalın da Dârülfünun İlähiyat Fakültesi'nde 1926'dan 1933'e kadar "Hadis ve Hadis Tarihi" dersini okutan Arapkirli Hüseyin Avni'nin (1864-1954) derste *Sahîh-i Buhârî* den seçme hadisler okuttuğunu ifade etmekte,²⁰ dolayısıyla müfredatta Hadis Tarihinin Hadis'i ikame etmediği anlaşılmaktadır. Esasen Hatiboğlu da İslâmî ilimlerin sonraki nesillere aktarılmasını sağlayan İzmirli'nin gayretlerinin takdire şayan olduğunu ifade ederek hakkını teslim etmekte, ayrıca dönemin siyasî şartlarında dersleri okutmanın ancak tarih adı altında ele alınmalarıyla mümkün olabileceği ihtimalini de göz önünde bulundurmaktadır.²¹

Dârülfünun İlähiyat Fakültesi'nde hadis derslerini veren hocalara gelince fakültenin açıldığı yıl "Hadis ve Hadis Tarihi" müderrisi olarak Ahmet Hamdi Akseki (1887-1951) atanmış, fakat aynı yıl Diyanet işleri reisi Rıfat Börekçi'nin (1860-1941) isteğiyle Diyanet İşleri Reisliği Müşavere Heyeti azalığına getirilmesi nedeniyle dersleri kısa süreli olmuştur.²² Arapça ve Farsçanın yanı sıra İngilizce bilen Akseki'nin İslâm'la ilgili İngilizce çalışmalar yapan oryantalistlerin eserlerinden haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Bilhassa "İslâmiyet ve Terakki" adlı yazısında

16 İsmail Hakkı İzmirli, *Hadis Tarihi*, İbrahim Hatiboğlu (nşr), İstanbul: Dârülhadis, 2002, s. 283.

17 Hatiboğlu, "Transmission of Western Hadîth Critique to Turkey", s. 41, 42.

18 Yavuz Ünal (ed.), *Modern Dönemde İlahiyat Fakültelerinde Hadis Eğitimi ve Araştırmaları Çalıştayı (24-25 Mart 2012)*, Samsun, (Ceylan Ofset), 2012, s. 66.

19 İzmirli, *Hadis Tarihi*, s. 20.

20 İsa Akalın, "Dârü'l-fünûn İlähiyat Fakültesi'nde Hadis Usûlü Öğretimi", *Dârülfünûn İlahiyat Sempozyumu 18-19 Kasım 2009 Tebliğleri*, İstanbul, 2010, s. 219.

21 İzmirli, *Hadis Tarihi*, s. 20, 23.

22 Süleyman Hayri Bolay, "Akseki, Ahmet Hamdi", *DİA*, İstanbul 1989, c. 2, s. 294.

Avrupa’da İslâm aleyhine yazılan çalışmaların ya taassup eseri ya da sömürgecilik siyasetini tahakkuk ettirme amacına matuf olduğunu ifade ederek oryantalizmle sömürgecilik arasında kurduğu irtibat dikkate değerdir.²³ Akseki’nin hadis alanında en önemli hizmeti ise Meclis tarafından alınan, bir hadis külliyatının tercüme ettirilmesi kararı sonrasında *Tecrîd-i Sarîh Tercüme ve Şerhi*’nin (Ankara 1928–1949) Babanzâde Ahmed Naîm Bey (1872-1934) eliyle hazırlanmasını sağlamasıdır.²⁴

İlahiyat fakültesinde Akseki’nin ardından 1925-1926 döneminde hadis derslerini, yukarıda *Tarîh-i Hadîs* kitabı bağlamında kendisinden bahsedilen, fıkıh tarihi müderrisi İzmirli İsmail Hakkı Bey vekâleten üstlenmiştir. Türkiye’de akademik hadîşçiliğin öncüsü kabul edilen²⁵ ve Arapça ve Farsçanın yanı sıra Fransızca, Rusça, Rumca ve Latince bilen İzmirli’nin de Batı’da İslâm’la ilgili yapılan çalışmalar hakkında malumat sahibi olduğu görülmektedir. Nitekim onun, Hollandalı oryantalist Reinhart Dozy’nin (1820–1883) *Het Islamisme*’nin (Haarlem 1863) 1908’de Abdullah Cevdet (1869-1932) tarafından Türkçeye tercüme edilmesi üzerine kitap hakkında bir rapor hazırlamak için Maarif Nezâreti tarafından kurulan komisyonda yer aldığı bilinmektedir.²⁶ Söz konusu kitapta Dozy, Alois Sprenger (1813-1893), William Muir (1819-1905), Theoder Nöldeke (1836-1930), Michael Jan de Goeje (1836-1909) gibi oryantalistlere de atıfta bulunmaktadır. Nitekim “Tarihin Lüzumu” adlı çalışmasında Batı dillerinde İslâm tarihine dair yazılmış eserler hakkında değerlendirmede bulunarak bunların bir kısmının ciddi ilmî araştırmalar olduğunu ve ulaştıkları tarafsız neticeler nedeniyle takdiri hak ettiklerini ifade etmekteyse de Batı’daki çalışmaların büyük çoğunluğunun maksatlı olarak yapılan tahrifler ve iftiraları ihtiva ettiklerini belirtmektedir ki bu suretle söz konusu eserleri mütalâa ettiği anlaşılmaktadır.²⁷ Ayrıca *İslâm Mütefekkirleri ile Garp Mütefekkirleri Arasında Mukayese* adlı kitabında da oryantalistlerin İslâm felsefesi ile ilgili çalışmalarını incelediğini belirtmektedir.²⁸ Paris’te bulunan Milletlerarası İlimler Akademisi’ne de üye olan İzmirli’nin haberdar olduğu bu çalışmalardan ihtiva ettikleri görüşleri kabul etmek suretiyle etkilendiğini söylemek ise mümkün gözükmemektedir. Bilâkis İzmirli, oryantalistlerin hazırladığı *The Encyclopedia of*

23 Ahmed Hamdi Akseki, “İslâmiyet ve Terakki”, *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi*, İsmail Kara (haz.), İstanbul: Kitabevi, 1997, c. 2, s. 342.

24 İsmail Kara, “Bizden Biri Olarak Ahmet Hamdi Akseki”, *Ahmet Hamdi Akseki (Sempozyum)*, Hüseyin Arslan ve Mehmet Erdoğan (haz.), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, s. 127. Kitabın ilk iki cildi Babanzâde Ahmed Naîm Bey tarafından hazırlanmış, vefatı nedeniyle eksik kalan üçüncü cildin tercümesi dâhil olmak üzere kalan ciltleri ise Kamil Miras (1875–1957) tamamlamıştır.

25 Hatiboğlu, “Transmission of Western Hadîth Critique to Turkey”, s. 40.

26 Ali Birinci, “İzmirli, İsmail Hakkı”, *DİA*, İstanbul 2001, c. 23, s. 531.

27 Yavuz Yıldırım, “İzmirli İsmail Hakkı’nın İslam Tarihyazıcılığı ile İlgili Bir Yazma Eseri: İnceleme ve Çevrimyazı”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, sy. 12, s. 107.

28 İsmail Hakkı İzmirli, *İslâm Mütefekkirleri ile Garp Mütefekkirleri Arasında Bir Mukayese*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1997, s. 7.

İslam'ın (Leiden 1913-1936) Türkçe tercümesinin²⁹ 1940'ta yayımlanmaya başlamasına tepki olarak hazırlanan *İslâm-Türk Ansiklopedisi*'nin yazı heyetinde yer almasından da anlaşılacağı üzere oryantalistlerin görüşlerini tenkit eden bir âlim olarak ön plâna çıkmaktadır.

İlahiyat fakültesinde hadis derslerine giren bir diğer isim ise, 1926 yılından fakültenin kapanacağı 1933 yılına kadar bu vazifeyi üstlenen Arapkırlı Hüseyin Avni Bey'dir. Hüseyin Avni Bey, bu derslerde bir taraftan *Sahîh-i Buhârî*'den seçme hadisler okutmuş bir taraftan da klâsik hadis usûlü eserlerinden hareketle hazırladığı ders notlarını taktir etmiştir.³⁰ Arapkırlı'nın oryantalistlerin çalışmalarından haberdar olup olmadığı sorusu ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak hem hadis dersi notlarını klâsik kaynaklardan hareketle hazırlaması hem de vârisleri tarafından İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'ne bağışlanan 833 kitaptan müteşekkil kütüphanesinde³¹ Batı dillerinde yazılmış herhangi bir kitabın bulunmaması bu soruya menfi cevap verilebileceğini göstermektedir.

1924-1933 yılları arasında İlahiyat Fakültesi'nde hadis dersleri veren yukarıdaki müderrisler dışında hadis ilmi bağlamında bahsedilmesi gereken bir diğer isim *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi*'ne yazdığı mukaddimesiyle Türkiye'de hadis usûlü çalışmalarını başlattığı kabul edilen³² Babanzâde Ahmed Naîm Bey'dir. Arapça ve Farsçanın dışında çok iyi derecede Fransızca bilen Ahmed Naîm Bey'in sözü konusu mukaddimesi muhtevası açısından "Hiç de Vechi Olmayan Bir Teşkiik", "Metodolojiden Bir Bahis" ve "Bir Karşılaştırma" başlıkları dışında klâsik bir hadis usûlü mahiyetindedir. "Hiç de Vechi Olmayan Bir Teşkiik" başlığı altında Leone Caetani'nin (1869-1935) isnâdın ibtidaî Arapların tabiatına aykırı olduğu ve isnâdların hadislerin büyük kısmına sonradan ilâve edildiği iddiasına cevap vermiştir. Bununla birlikte Ahmed Naîm, Caetani dışında başka herhangi bir oryantalistin görüşlerini ele almamaktadır ve onun oryantalistlerin hadis ve sünnetle ilgili görüşlerini derinlemesine incelediğini veya mesaisini buna teksif ettiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Esasen aynı durum yukarıda oryantalistlerin çalışmalarından haberdar oldukları ifade edilen İzmirli İsmail Hakkı ve Ahmet Hamdi Akseki için de geçerlidir. Nitekim onların da Sprenger, Muir, Ignaz

29 *Ansiklopedi*'nin ilk cildinin mukaddimesinde bazı maddelerde değişiklik yapılacağı ifade edilmişse de bu tadillerin yetersiz olduğunu anlamak için yalnız "Hadis" maddesine bakmak dahi kâfidir. Th. W. Juynboll (1866-1948) tarafından yazılan maddede oryantalistlerin iddiaları herhangi bir düzeltme veya not eklenmeksizin aynen nakledilmiştir. Bir diğer örnek de Ignaz Goldziher (1850-1921) tarafından kaleme alınan "Ebu Hüreyre" maddesidir. Bununla birlikte orijinalinde Arent Jan Wensinck (1882-1936) tarafından kaleme alınan "Sünnet" maddesi Muhammed Hamidullah (1908-2002) tarafından yeniden yazılmıştır.

30 Akalın, "Dârü'l-fünûn İlahiyat Fakültesi'nde Hadis Usûlü Öğretimi", s. 217, 219, 220.

31 Metin Yurdagür, "Arapkırlı Hüseyin Avni", *DİA*, İstanbul 1991, c. 3, s. 331.

32 İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı: Çeşitleri-Özellikleri-Faydalanma Usulleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013, s. 231.

Goldziher (1850-1921), Josef Horovitz (1874-1931), Christian Snouck-Hurgonje (1857-1936), Arent Jan Wensinck (1882-1936), David S. Margoliouth (1858-1940) gibi hadis ve sünnet hakkındaki görüşleri ile ön plâna çıkan oryantalistlere atıfta bulunmadıkları görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu âlimler için oryantalistlerin hadis ve sünnetle ilgili çalışmalarındaki metot veya ulaşılan sonuçlardan etkilenme söz konusu değildir.³³ Bununla birlikte İsmail Kara’nın İslâmcılık hareketiyle ilgisi olan fikir adamlarının hayatları boyunca Batılıların ortaya attığı sorulara cevap bulmakla kendilerini mesul kabul ettikleri şeklindeki değerlendirmesi onlar için de geçerlidir.³⁴ Dozy ve Caetani hakkındaki malumatları ise alana özel bir ilginin neticesinden ziyade Dozy’nin *Het Islamisme*’nin 1908’de, Caetani’nin *Annali dell’Islam*’ının ise 1924-1927 yılları arasında Türkçeye tercüme edilmesinin bir neticesi kabul edilmelidir.

Dârülfünun İlähiyat Fakültesi’nde hadis çalışmaları ve oryantalizm bağlamında üzerinde durulması gereken bir diğer husus 1925-1933 yılları arasında yirmi beş sayısı yayımlanan *Dârülfünûn İlähiyat Fakültesi Mecmuası*’dır.³⁵ Dergide yayımlanan telif ve tercüme 131 makale incelendiğinde Zakir Kadiri Ugan’ın (1878-1954) “Dinî ve Gayri Dinî Rivayetler” makalesi dışında hadisle ilgili hiçbir çalışmanın yer almaması, makaleleri tercüme edilen oryantalistler arasında ise hadis ve sünnet sahasında eser verenlerin bulunmaması dikkat çekmektedir.³⁶ Ugan’ın Mehmet Emin Özafşar’a göre Türkiye’de akademik hadisçiliğin başlangıç noktasını teşkil eden³⁷ söz konusu makalesi onun oryantalistlerin çalışmalarını derinlemesine tetkik ettiğini göstermekte, makale bilhassa Goldziher, Sprenger, Dozy, Alfred von Kremer’e (1828-1889) yaptığı atıflarla dikkat çekmektedir.³⁸ Ayrıca Ugan makalenin sonunda Batı’da hadisle ilgili dokuz çalışmayı sıralayarak bunlardan haberdar olduğunu göstermektedir. Bolşevik ihtilali öncesi uzun süre Rusya’da yaşayan

33 Muhakkak bir etkilenme noktası aranacaksa bilhassa İslâmcılar üzerinde o dönemde etkin olan modernist selefiliğin -modernist sefîlik ibaresinin problemleri bir terkip olduğu teslim edilmekle birlikte burada yukarıda sayılan isimleri, Nâsîrüddîn Elbânî (1914-1999) gibi sonraki selefîlerden tefrik etmek üzere kullanılmıştır- etkisi ve Cemaleddîn Efganî (1838-1897), Muhammed Abduh (1849-1905) gibi modernist selefiliğin öncü isimlerinin görüşlerinin menşei sorusunun peşine düşülmesi gerekmektedir. Fakat bu sorunun Efganî, Abduh gibi isimlerin oryantalistlerle irtibatlarını göstermekle iktifa etmekten daha derinlikli ele alınması, meselenin tecdid hareketine kadar götürülerek İslâm dünyasının farklı bölgelerinde hemen hemen aynı dönemlerde dile getirilen benzer fikirlerin arkasında yatan sâiklerin tetkik edilmesi gerekmektedir.

34 İsmail Kara (haz.), *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi*, İstanbul: Kitabevi, 1997, c. 1, s. 21.

35 Hamit Er, “Dârülfünun İlähiyat Fakültesi Mecmuası”, *DİA*, İstanbul 1993, c. 8, s. 526-527.

36 Dergide yayımlanan makaleler bibliyografyası için bkz. Ahmet Koca, Reşat Çelik, Latif Köksal (hazırlayanlar), *Ankara Üniversitesi İlähiyat Fakültesi Yayınları Bibliyografyası (1949-1975)*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlähiyat Fakültesi Yayınları, 1978, s. 135-150.

37 Mehmet Emin Özafşar, “Hadisin Neliği Sorunu ve Akademik Hadisçilik”, *İslâmiyât*, 2006, c. 9, sy. 1-4, s. 160.

38 Ugan, “Dinî Rivayetler”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, sy. 4, s. 247-248.

Ugan'ın bu vesileyle oryantalistlerin çalışmalarına ulaşma imkânı elde ettiği düşünülebilir. Nitekim Rusya'da -her ne kadar Ugan'ın yaşadığı Kazan'daki Doğu Araştırmaları bölümü 1854'te St. Petersburg Üniversitesi'ne taşınmışsa da-³⁹ güçlü bir oryantalist gelenek olduğu bilinmektedir. Türkiye'de hadis karşıtı olarak dile getirilmiş hemen her tenkidin nüvelerinin görülebileceği makale incelendiğinde Ugan'ın isnâdın menşei, âlimlerin isnâda ehemmiyet vererek metni ihmal etmeleri, İsrâiliyyât, sahâbenin adâleti, ihtilâfî'l-hadîs gibi konularda oryantalistlerin görüşlerini benimsediği görülmektedir.⁴⁰

Faaliyet gösterdiği süre boyunca yayımladığı dergide tefsir ve fıkıh sahasından hiçbir makalenin yer almadığı, hadis ile ilgili tek makalede ise oryantalistlerin hadis ilmi açısından en belirleyici görüşlerinin kabul edildiği Dârülfünun İlahiyat Fakültesi 1933'te öğrenci azlığı gerekçesiyle lağvedilmiştir. Fakülte'nin kapatılmasının ardından yükseköğretim kurumlarında hadis faaliyetlerinin tekrar başlaması için 1949 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin açılmasını beklemek gerekecektir. Zira her ne kadar ilâhiyat fakültesinin kapatılmasını müteakip edebiyat fakültesi bünyesinde öğrenci almayıp yalnız araştırma yapan bir kurum olarak İslâm Tetkikleri Enstitüsü kurulmuş ve Hüseyin Avni Bey haricinde fakültenin hocaları enstitüye intikal ettirilmişse de bu kurum da kısa bir süre sonra kapatılmıştır.⁴¹

II. Türkiye'ye Gelen Oryantalistler ve Hadis Çalışmaları

Türkiye'de hadis çalışmaları ve oryantalizmin irtibatıyla ilgili olarak ele alınması gereken bir diğer nokta çeşitli dönemlerde Türkiye'ye gelen oryantalistlerin hadisçiler üzerinde herhangi bir etkilerinin olup olmadığı meselesidir. Bu açıdan öncelikle Dârülfünun'da ve 1933 Üniversite reformundan sonra İstanbul Üniversitesi'nde görev yapmış yabancı öğretim üyelerinin üzerinde durmak gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesinden bir süre sonra 1915 yılında Dârülfünun'a yirmi bir Alman profesör davet edilmiş ve bu hocalar savaşın sona ermesinin ardından İstanbul'u terk etmek zorunda kalıncaya kadar çeşitli alanlarda dersler vermişlerdir.⁴² Alman profesörlerden on bir tanesi fen

39 Davin Schimmelpennick van der Oye, "The Imperial Roots of Soviet Orientalology", *The Heritage of Soviet Oriental Studies*, Michael Kemper ve Stephan Conermann (eds.), London: Routledge, 2011, s. 33.

40 Ugan, "Dini Rivâyetler", s. 235, 241, 243. Ayrıca bkz. Osman Güner, "Zakir Kâdirî Ugan'ın Hadis Sistematığına Yönelik Eleştirilerinin Tahlil ve Tenkidi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, sy. 17, s. 93.

41 Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, s. 48; Öcal, "Darul'l-fünûn İlahiyat Fakültesinin Öğretim Süresi", s. 189-190;

42 Beytullah Kesgin, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Üzerine Tartışmalar (1923-1946)", Yüksek Lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2010, s. 20; Nurettin Gemici, "Darülfünun'da Alman İlim Adamları", *Dârülfünûn İlahiyat Sempozyumu 18-19 Kasım 2009 Tebliğleri*, İstanbul, 2010, s. 157, 162.

ve hukuk fakültelerinde, on tanesi⁴³ ise edebiyat fakültesinde görev yapmıştır. Edebiyat fakültesinde ders veren yabancı profesörlerden filoloji alanında yaptıkları çalışmalarıyla tanınan oryantalistler Friedrich Giese (1870-1944) ve Gotthelf Bergsträsser (1886-1933), uzmanlıkları filoloji üzerine olan ilk büyük oryantalist neslinin önemli isimleridir.

1915 yılından itibaren Dârülfünun Edebiyat Fakültesi’nde Ural-Altay dilleri profesörü olarak görev yapan Friedrich Giese, İslâm hukukunun kaynakları ve usûlünün gelişimi meselesini Batı’da ilk defa ele alan oryantalistlerden Eduard Sachau’nun⁴⁴ (1845-1930) 1907-1914 yılları arasında yöneticiliğini yaptığı Doğu Dilleri okulunda Osmanlı kronikleri üzerinde çalışmıştır. 1915’te *Die Toleranz des Islam* (Weimar 1915) adlı bir eseri de yayımlanan Giese ayrıca Almanya İslâm Tetkikleri Cemiyeti’nin kurucuları arasında yer almaktadır.⁴⁵

Dârülfünun’da ders veren bir diğer oryantalist Gotthelf Bergsträsser’in ise davet edilen Alman öğretim üyeleri içerisinde ilâhiyat çalışmaları açısından en önemli isim olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bergsträsser, hadis ve İslâm hukuku sahasında Batı’da yapılan çalışmalar üzerinde en fazla etkisi olan oryantalist Joseph Schacht (1902-1969) tarafından *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*’da (Oxford 1950) sık sık minnettarlıkla anılmakta, İslâm hukuku alanındaki ilk hocası ve İslâm hukukunun teşekkül dönemi ile ilgili ana problemleri ortaya koyan kişi olarak nitelendirilmektedir.⁴⁶ Bununla birlikte Schacht, erken tarihli bazı fikhî uygulamaların varlığını kabul eden Bergsträsser’in aksine bu konuda farklı sonuçlara ulaştığını da vurgulamaktadır.⁴⁷ Johann Fück de Bergsträsser’in İslâm hukukunun gelişimini anlamak için İmâm Şafî’ nin (ö. 204/820) eserlerini araştırmanın önemine işaret ettiğini ve bu görevi Schacht’ın üstlendiğini ifade etmektedir.⁴⁸

Yukarıda haklarında kısaca bilgi verilen iki oryantalistin de aralarında olduğu Dârülfünun’da görev yapan ilk Alman hocaların ülkelerine dönmelerinden on beş yıl sonra 1933 yılında Türkiye’ye ikinci kez Alman profesörler çağırılmıştır. Dârülfünun’un inkılaplara ilgisiz kaldığı yönünde görüşlerin dile getirilmesiyle

43 1917 yılında Alman Dili ve Edebiyatı bölümüne getirilen bir hoca ile birlikte bu sayı on ikiye çıkmıştır. Bkz. Gemici, “Darülfünun’da Alman İlim Adamları”, s. 157.

44 Harald Motzki, *The Origins of Islamic Jurisprudence: Meccan Fiqh before the Classical Schools*, çev. Marion H. Kartz, Leiden: Brill, 2002, s. 2.

45 Ursula Wokoeck, *German Orientalism: The Study of the Middle East and Islam from 1800 to 1945*, London: Routledge, 2009, s. 166, 289.

46 Joseph Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, Oxford: The Clarendon Press, 1975, s. vi.

47 Schacht, *Origins*, s. vi; a.mlf., “Foreign Elements in Ancient Islamic Law”, *Journal of Comparative Legislation and International Law*, 1950, c. 32, sy. 3-4, s. 12.

48 Johann Fück, “The Origins of Muhammadan Jurisprudence”, *Bibliotheca Orientalis*, 1953, c. 10, sy. 5, s. 196. Ayrıca bkz. Fatma Kızıl, *Müşterek Râvi Teoris ve Tenkidi*, İstanbul: ISAM Yayınları, 2013, s. 60.

başlayan sürecin neticesinde bir “rejime uyarılma” projesi olarak 1933 yılında yapılan Üniversite Reformu ile ilâhiyat fakültesi lağvedilmiş, Dârülfünun kapatılarak yerine İstanbul Üniversitesi açılmış ve ideolojik nedenler ve kişisel hesaplaşmalar neticesinde birçok öğretim üyesinin kadro dışı bırakılmasından kaynaklanan hoca açığı da yeni cumhuriyetin yüzünü çevirdiği ‘muasır medeniyetler’den getirilenlerle kapatılmaya çalışılmıştır.⁴⁹ O dönemde Nasyonal Sosyalist Parti’nin iktidara gelmesi nedeniyle Almanya’dan ayrılmak zorunda kalan akademisyenlerin Türkiye’ye gelmesi sağlanmıştır. 1933’ten itibaren Türkiye’de görev yapan Alman hocalar 1915’te gelenlere nispetle hem sayıca daha fazla olmuşlar hem de Türkiye’de daha uzun süre kalmışlardır. Sayıları 180’e kadar çıkan bu hocalar 1915’te gelen ilk grubun aksine çoğunlukla Fen ve Tıp fakültelerinde ders vermişlerdir.⁵⁰ Edebiyat fakültesinde görev yapan az sayıdaki Alman öğretim üyesi arasından hadis çalışmaları açısından ön plana çıkan isim ise Helmut Ritter’dir (1892-1971).⁵¹ Türkiye’de çağdaş Doğu dilleri filolojisini başlatan kişi kabul edilen Ritter, 1927’de Türkiye’ye gelmiş, 1936’dan itibaren İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars ve Arap Filolojisi bölümünde Arap ve Fars edebiyatı dersleri vermiş, 1938’de ise İstanbul Üniversitesi bünyesinde Şarkiyat Enstitüsü’nü kurmuştur.⁵² Türkiye’nin en önemli hadisçilerinden Fuad Sezgin, Fars ve Arap Filolojisi bölümünde aldığı lisans eğitiminden itibaren Ritter’le çalışmaya başlamış ve Ebû Ubeyde Ma’mer b. Müsennâ’nın (ö. 209/824) *Mecâzü’l-Kurân*’ının tahkikini yaptığı doktorasını da onun danışmanlığında sürdürmüştür.

Yukarıda ismi geçen Alman profesörlerin Türkiye’deki ilâhiyat ve hadis çalışmaları üzerindeki etkisi meselesine gelince her ne kadar aralarında Bergsträsser gibi çok önemli bir isim varsa da 1915’te gelenlerin ne kadar etkili olduğu hakkında bir değerlendirme yapmak güç gözükmektedir. Bu hocaların görev yaptığı zaman zarfının Dârülfünun’daki Ulûm-i Şer’iyye Şubesi’nin kapatılmasından sonraki döneme denk gelmesi, dinî ilimlere tesirleri sorusuna menfî cevap vermeyi mümkün kılmaktadır. Fakat daha sonra açılacak ilâhiyat fakültesinde Fuad Köprülü⁵³ (1890-1966), İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Halil Nimetullah Öztürk (1880-

49 Kesgin, “Üniversite Üzerine Tartışmalar (1923-1946)”, s. 50, 76, 88; İhsanoğlu, “Dârülfünun”, s. 525; Atilla Lök ve Erten Bağış, “1933 Reformu ve Yabancı Öğretim Üyeleri”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, Tanıl Bora ve Murat Gültekin (eds.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, c. 3, s. 538, 539, 543.

50 Kesgin, “Üniversite Üzerine Tartışmalar (1923-1946)”, s. 91-93.

51 Yunus Kobal, *Üniversitelerimizin Gelişimi ve Alman Bilim Adamlarının Katkıları*, Yüksek Lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1994, s. 123.

52 Özcan Taşçı, “Ritter, Hellmut”, *DİA*, İstanbul 2008, c. 35, s. 133; Hüseyin Yazıcı, “Şarkiyat Araştırma Merkezi”, *DİA*, İstanbul 2010, c. 38, s. 362.

53 Fuad Köprülü’nün oryantalistlere yaklaşımını hatırlamak üzere 1951 yılında İstanbul’da düzenlenen XXII. Oryantalistler Kongresi’nin açılışında Dışişleri Bakanı sıfatıyla yaptığı konuşmaya müracaat edilebilir. Bu konuşmada oryantalistlerin çalışmalarından sitayişle bahseden Köprülü’nün dikkat çeken ifadelerinden birisi şöyledir: “Tarihin saîr şübelerinde Garp ilmi ➤

1957), Mustafa Şekip Tunç (1886-1958) gibi edebiyat fakültesi kadrosunda yer alan hocaların ders vermesi ve “İçtimaiyyat”, “Ahlâk”, “İslâm Filozofları”, “Felsefe Tarihi” gibi edebiyat fakültesi ile ortak derslerin varlığı; bu soruya tatmin edici bir cevap verebilmek için edebiyat fakültesinde üç yıl süreyle⁵⁴ ders vermiş Alman hocaların bu fakültenin yapısında ve zihniyetinde nasıl bir etki oluşturduğunu da tespit etmenin gerektiğine işaret etmektedir.

1933 sonrası Türkiye’ye gelen Alman hocalara bakıldığında ise Helmut Ritter dışında Türkiye’deki hadis çalışmalarına doğrudan etkisi olan bir isim görülmemektedir. Fakat bilhassa felsefe bölümüne gelen hocaların, kendilerine asistanlık ve öğrencilik yapan öğrenciler üzerinden Türkiye’deki zihniyet dönüşümüne etkilerinin olduğu söylenebilir. Nitekim Recep Alpyağlı felsefe bölümünün başına geçen Hans Reinbach’ın (1891-1953) pozitivist felsefesinin bu tür bir etkisine dikkat çekmektedir.⁵⁵ Benzer şekilde fen bilimleri hocalarının da Türkiye’de resmî ideolojinin mütemmim cüzü olan pozitivistimin yerleşmesinde ne kadar etkili oldukları da cevap aranması gereken sorulardandır. Bu nedenle Nurettin Gemici’nin Dârülfünun’da görev yapmış Alman hocaların biyografileri ve eserlerini ihtiva eden çalışmaların hazırlanması, onların yolundan giden ve Alman ilim geleneğini sürdüren talebe silsilelerinin çıkarılması gerektiği şeklindeki tespiti, bilhassa 1933 sonrasında Türkiye’ye gelen hocaların tesirlerinin boyutlarını görebilmek için önem arz etmektedir. Türkiye’ye gelen Alman oryantalistlerle ilgili hatırlatılması gereken bir diğer nokta, Edward Said’in de işaret ettiği üzere, Alman oryantalistlerin İngiliz ve Fransızların aksine bir kolonyal gelenekten gelmemesi ve metinlere odaklanan bir oryantalizm geliştirmeleridir⁵⁶ ki Helmut

müesseselerinde bir asırdan beri takip olunan usüllerin İslâm memleketleri üniversitelerinde tatbikini sağlamak ve bu suretle yeni bir zihniyetten ilham alan araştırmacılar yetiştirmek, tahakkuk ettirilmesi icabeden birinci şarttır.” Bkz. Fuad Köprülü, “XXII. Müsteşirler Kongresi Açılış Nutku”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 1953, c. 1, sy. 1-4, s. 41.

54 Giese daha önce altı yıl da Alman Lisesi’nde hocalık yapmıştır. Bkz. Kemal Kahraman, “Giese, Wilhelm Friedrich Carl”, *DİA*, İstanbul 1996, c. 14, s. 67.

55 Recep Alpyağlı, “Bir Geleneğin Tecrübeleriyle Geleceğin Felsefesini Kurmak: Bir İmkân Olarak Darü’l-Fünun İlahiyat’taki Felsefe Hareketleri”, *Dârülfünun İlahiyat Sempozyumu 18-19 Kasım 2009 Tebliğleri*, İstanbul, 2010, s. 232.

56 Edward W. Said, *Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları*, çev. Berna Ülner, İstanbul: Metis Yayınları, 2005, s. 28-29. Bu ifade onların diğer oryantalistlere göre daha objektif bir yaklaşım geliştirdikleri anlamına gelmemektedir. Zira sosyal bilimlerde objektiflik imkânı tartışmaları bir tarafa Goldziher ve Schacht gibi eserlerini Almanca yazan oryantalistlerin çalışmaları incelendiğinde kendi kurguladıkları İslâm tarihi ve hukuk tarihi şemalarından hareket ettikleri ve bunları esas kabul ederek bütün metinleri söz konusu subjektif şemalara göre yorumladıkları görülecektir. Dolayısıyla kolonyal güçlerle irtibatı olmayan bir oryantalist gelenekten gelmeleri, ulaştıkları sonuçları İslâmî paradigma açısından daha kabul edilebilir yapmamaktadır. Nitekim Said de Doğu üzerinde entelektüel üstünlük hissine sahip olmanın Almanların İngiliz ve Fransızlarla müşterek yönü olduğuna işaret etmektedir (Said, *Şarkiyatçılık*, s. 29; ayrıca krş. Jennifer Jenkins, “German Orientalism: Introduction”, *Comparative Studies* ➤

Ritter örneğinde bu durumu görmek mümkündür. Türkiye’de söz konusu gelenek, öğrencisi Fuad Sezgin tarafından üstlenilmiş, Sezgin, Ritter’in danışmanlığında yaptığı doktorasının ardından, doçentlik tezi *Buhârî’nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar* (İstanbul 1956) ve *Geschichte des Arabischen Schrifttums*’ta (Leiden 1967-1984) bu geleneği sürdürmüştür.

Türkiye’ye gelen oryantalistler ve hadis araştırmalarıyla irtibatlı olarak yükseköğretim kurumlarında ders veren hocaların ardından bahsedilmesi gereken bir diğer gelişme 15-22 Eylül 1951 tarihinde İstanbul’da düzenlenen XXII. Uluslararası Oryantalistler Kongresi’dir. Bu kongreye Louis Massignon (1883-1962), Alfred Guillaume (1888-1965), J. H. Kramers (1891-1951), H. A. R. Gibb (1895-1971), S. D. Goitein (1900-1985), Robert Brunschvig (1901-1990), Joseph Schacht gibi İslâm araştırmaları açısından çok önemli oryantalistlerin yanı sıra 1949’ta Türkiye’den ayrılarak Almanya’ya dönen Helmut Ritter ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi hocalarından Tayyip Okıç (1902-1977) de iştirak etmiş, Okıç aynı zamanda bir tebliğ sunmuştur.⁵⁷ Gibb ve Guillaume’ın yalnız oturum başkanlığı yaptığı kongreye Kramer, Massignon, Goitein ve Schacht⁵⁸ birer tebliğle katılmışlardır. Goitein’in “The Birth-Hour of Muslim Law” adını taşıyan ve Batı’da İslâm hukuku araştırmalarda kendisine sıklıkla atıfta bulunulan tebliği tercüme edilerek *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*’nde⁵⁹ yayımlanmıştır.

XXII. Uluslararası Oryantalistler Kongresi’ne katılan isimlerden Alfred Guillaume iki yıl sonra tekrar İstanbul’a gelmiş ve beş ayrı konferans vermiştir. Guillaume, bu konferanslarında Goldziher’in hadislerin İslâm’ın hicri ilk iki yüzyıldaki gelişmelerinin bir ürünü olduğu şeklindeki temel tezini⁶⁰ ve Schacht’ın İslâm hukukunun gelişimi ve ahkâm hadisleriyle ilgili görüşlerini açıkça kabul ettiğini gösteren değerlendirmelerde bulunmuştur.⁶¹ Zeki Velidi Togan (1890-1970) ta-

of South Asia, Africa and the Middle East, 2004, c. 24, sy. 2, s. 97). Fakat yukarıda da değinildiği üzere Almanların metin merkezli yaklaşım geliştirmeleri kurguların devreye girmediği metinlerin neşir ve tahlili gibi alanlarda başarılı çalışmalar yapmalarını sağlamıştır. Ayrıca Said’in de işaret ettiği üzere Alman oryantalistler mesailerini İngiliz ve Fransız kolonyal güçlerin Doğu’dan getirdikleri metinlere uygulanacak yöntemleri geliştirmeye teksif etmişlerdir ki söz konusu durum tarihlendirme faaliyetlerinde ön plana çıkan isimlerin kahir ekseriyetinin de bu gelenekten gelmesini sağlamış olmalıdır.

57 Kongre hakkında bilgi için bkz. Zeki Velidi Togan, “XXII. Beynelmîlel Müsteşrikler Kongresinin Mesaisi ve İslâm Tetkikleri”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 1953, c. 1, sy. 1-4, s. 1-38.

58 Schacht’ın sunduğu tebliğ “Adultery as a Impediment to Marriage in Islamic and in Canon Law” başlığını taşımaktadır.

59 S. D. Goitein, “İslâm Hukukunun Doğum Ânı”, çev. Bülend Davran, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 1953, c. 1, sy. 1-4, s. 57-62. Goitein’in makalesinin değerlendirmesi için bkz. Kızıl, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*, s. 86 vd.

60 Ignaz Goldziher, *Muslim Studies*, S. M. Stern (ed.), çev. C. R. Barber ve S. M. Stern, London: George Allen & Unwin Ltd., 1971, c. 2, s. 19.

61 Zeki Velidi Togan, “Prof. A. Guillaume’in İstanbul Üniversitesinde ‘Garpte İslam Tedkikleri’

rafından verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere bu konferanslarda Guillaume’a çok sayıda soru yöneltilmiş, ayrıca dile getirdiği çeşitli iddialara karşı bir dizi reddiye yazılmıştır.⁶² İbrahim Hatiboğlu bu konferanslarda Guillaume’a yöneltilen soruların Türk akademisyenlerin, Batı’da yapılan çalışmalara vukûfiyet konusunda henüz işin başında olduklarını gösterdiğini ifade etmektedir.⁶³ Bununla birlikte 1933’te Dârülfünun İlahiyat Fakültesi’nin ve 1941’de İslâm Tetkikleri Enstitüsü’nün kapatıldığı, ilâhiyat fakültesinin Ankara’da açılmasının üstünden henüz dört sene geçtiği, İslâm Tetkikleri Enstitüsü’nün ise ancak Guillaume’ın İstanbul’a geldiği 1953 yılında tekrar faaliyete geçtiği düşünüldüğünde, Türkiyeli akademisyenlerin İslâm araştırmaları sahasında yapılan çalışmalarını takip edebilecekleri ve ilmî bakımdan derinleşmelerini sağlayacak münbit bir ortamın olmadığı da unutulmamalıdır.

III. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin Açılmasıyla Başlayan Süreçte Türkiye’de Hadis Çalışmaları ve Oryantalizm

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dönemin Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu (1904-1989) tarafından meclise sunulan bir kanun teklifinin 1949’da tartışılıp kabul edilmesi üzerine kurulmuş ve 21 Kasım 1949’da öğretime başlamıştır. Banguoğlu, bu fakülteyi Atatürk inkılaplarının toplumu ulaştırdığı içtimaî hayat şartlarıyla uyumlu bir fakülte olarak plânladıklarını dile getirmiştir.⁶⁴ Fakültenin açıldığı yıl müfredatta “İslâm Dini ve Mezhepler Tarihi” dışında bugün Temel İslâm Bilimleri Bölümü altında yer alan derslere yer verilmemiştir. Dönemin Diyanet İşleri Reisi Ahmet Hamdi Akseki bilhassa din hizmetlerini yürütecek kişilere duyulan ihtiyacın artması nedeniyle ilgili makamlara iletilen talep neticesinde açılan ilâhiyat fakültesinin o günkü hâliyle ihtiyaç duyulan din adamlarını yetiştiremeyeceğini ifade etmiştir.⁶⁵ İlahiyat fakültesinde hadis ve tefsir bölümünün kurulması Tayyip Okiç’in göreve başlaması ile gerçekleşmiş, Okiç Türkiye’de ilk hadisçiler neslini yetiştirerek hadis çalışmalarını etkileyen en önemli isimlerden biri olmuştur.⁶⁶ Türkiye’nin ilk nesil hadisçileri Talât Koçyigit (1927–2011) 1957’de, M. Said Hatiboğlu 1962’de doktora çalışmalarını onun danışmanlığında tamamlamışlar, Fuad Sezgin de doçentlik çalışması *Buhârî’nin Kaynakları*’nı 1954’te onun yönetiminde hazırlamıştır.⁶⁷

Mevzuuna Dair Verdiği Konferanslar”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 1953, c. 1, sy. 1–4, s. 129–130.

62 İlhan Kutluer, “Guillaume, Alfred”, *DİA*, Ankara 1996, c. 14, s. 176.

63 Hatiboğlu, “Transmission of Western Hadith Critique to Turkey”, s. 43.

64 Koştaş, “Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Dünü Bugünü)”, s. 150.

65 Ahmed Hamdi Akseki, “Dini Müesseseler ve Din Eğitiminin Meselelerine Dair Rapor”, *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi*, İsmail Kara (haz.), İstanbul: Kitabevi, 1997, c. 2, s. 378.

66 İbrahim Hatiboğlu, “Okiç, Muhammed Tayyib”, *DİA*, İstanbul 2007, c. 33, s. 337.

67 İbrahim Hatiboğlu, Okiç’i Türkiye’nin akademik zihniyetinin teşekkülünde kilit rol oynamış kişi şeklinde tavsif etmekte ve onun ilk nesil hadisçileri yetiştirdiğine işaret etmektedir. Bkz. İbrahim Hatiboğlu, “Transmission of Western Hadith Critique to Turkey”, s. 45.

Doktorasını Paris Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde yapan (1931) fakat tezini yayımlama şartını yerine getiremediği için unvanını kullanmayan⁶⁸ Okiç'in çalışmaları incelendiğinde Batı dillerinde yazılmış çok sayıda kaynak kullandığı, hadis sahası başta olmak üzere hemen her alanda oryantalistlerin çalışmalarından haberdar olduğu ve onların hadis tenkidi çalışmalarını tetkik ettiği anlaşılmaktadır. Okiç'in *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler* (İstanbul 1956) adlı eseri dahi tek başına onun oryantalizm sahasındaki geniş bilgisini göstermek için yeterlidir. Bu kitabında Okiç, oryantalistler tarafından yazılmış çok sayıda eser kullanmasının yanı sıra Goldziher, Horovitz gibi oryantalistlere yönelttiği tenkitlerle ön plâna çıkmaktadır. Bunun dışında eğitimini tamamladığı kurumlar vasıtasıyla oryantalistlerle şahsî irtibatlar kurduğu da anlaşılmaktadır. Nitekim talebesi Mehmet Said Hatiboğlu, Okiç'in lisans eğitimini William Marçais'le (1872–1956) birlikte aldığını, aynı zamanda George Vajda (1908-1981) ve doktora arkadaşı Henri Laoust (1905-1983) ile irtibat hâlinde olduğunu ifade etmektedir.⁶⁹ Bununla birlikte onun Türkiye'de yayımlanan çalışmalarından hareketle eserlerini kullandığı oryantalistlerin görüşlerinden etkilenip etkilenmediğini tespit etmenin kolay olmadığını ifade etmek gerekmektedir. Esasen, bu noktada değerlendirme yaparken, görüşleri ele alınan ilim adamının oryantalistlerin klâsik İslâmî görüşten açıkça ayrıldıkları fikir ve iddialarına benzer kanaatleri dile getirmesi karar vermede yardımcı olabileceksin de benzerliklerin her zaman etkilenmeye işaret etmeyeceği gerçeği de unutulmamalıdır. Dolayısıyla etkilenme meselesi bir tarafa bırakılırsa Okiç'in "fiten hadisleri"ne yaklaşımının oryantalistlerin görüşlerine benzediği ifade edilebilir. Zira Mehmet Emin Özafşar, Okiç'in bu tür hadislerin hangi kaynaktan yer alırsa alsın problemler ihtiva ettiği görüşünde olduğunu Mehmet Said Hatiboğlu vasıtasıyla aktarmaktadır.⁷⁰

Öğrencilerini oryantalistlerin çalışmalarını incelemeye ve yabancı dil öğrenmeye teşvik eden Okiç'in⁷¹ bu teşvikleri neticesinde iki önemli talebesi Talât Koçyiğit ve M. Said Hatiboğlu'nun bu saha ile ilgili çalışmalar yapmaya başladığı anlaşılmaktadır. "I. Goldziher'in Hadisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlil ve Tenkidi"⁷² adında bir makale kaleme alan ve Goldziher'in kaynak kullanımı ve haberleri yorumlamada yaptığı hatalara işaret eden Talât Koçyiğit, ayrıca hadis ve Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili yaptığı çalışmalarla tanınan James Robson'dan (1890-1981) da dört makale tercüme etmiştir. Okiç'in diğer talebesi Mehmed Said Hatiboğlu'nun bu sahadaki

68 İbrahim Hatiboğlu, "Okiç, Muhammed Tayyib", s. 336.

69 İbrahim Hatiboğlu, "M. Said Hatiboğlu ile M. Tayyib Okiç'in İlmî Kişiliği ve Tesirleri Üzerine", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2007, c. 5, sy. 2, s. 175.

70 Mehmet Emin Özafşar, "Rivâyet İlimlerinde Eser Karizması ve Müslim'in *el-Câmi'u's-Sahih'i*", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, c. 39, s. 339.

71 Hatiboğlu, "M. Said Hatiboğlu ile M. Tayyib Okiç'in İlmî Kişiliği ve Tesirleri Üzerine", s. 176.

72 Talât Koçyiğit, "I. Goldziher'in Hadisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlil ve Tenkidi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1967, c. 15, s. 43–55.

en önemli çalışması her ne kadar yayımlanmamış olsa da Ignaz Goldziher’in *Muhammedanische Studien* (Halle 1890) adlı eserinin hadisle ilgili görüşlerini ihtiva eden 2. cildinin tercümesidir. Bu bağlamda Hatiboğlu’nun “Hazreti Peygamber’in (s.a.v) Vefatından Emevilerin Sonuna Kadar Siyasi İçtimai Hadiselerle Hadis Münasebeti” adlı doçentlik çalışması da Goldziher’in temel tezini ihsas etmesi açısından bilhassa önem arz etmektedir. Nitekim, tezin henüz girişinde yer alan “Hazreti Peygamberin vefatlarından sonra görüyoruz ki, İslâm Ümmetinde vukû bulmuş siyâsî, fikrî ve ictimâî her türlü hâdise, müsbet veya menfi şekiller altında hadislerle de ifâde edilmiş durumdadır”⁷³ değerlendirmesi Goldziher’in tezinin bir özeti mahiyetindedir. Yine Hatiboğlu’nun bütün vahiylerin Kur’ân’da toplandığı ve bu nedenle Kur’ân dışında vahiy aranamayacağı⁷⁴ şeklindeki görüşü de esasen, oryantalist literatürde gayr-ı metlûv vahye yönelik olumsuz yaklaşımı akla getirmektedir.⁷⁵ Bununla birlikte Hatiboğlu’nun Goldziher başta olmak üzere oryantalistleri tenkit ettiğini de hatırlatmak gerekmektedir. Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu’nda sunduğu “Batı’daki Hadis Araştırmaları Üzerine” adını taşıyan tebliğinde Hatiboğlu’nun tenkitlerinin oryantalistlerin kaynak kullanımı, Arapça ibareleri anlama hataları üzerinde yoğunlaştığı, ayrıca hem Goldziher’in hem de Snouck-Hurgonje’nün hadis ve sünnetin ilk nesil tarafından bağlayıcı kabul edilmediği şeklindeki ifadelerini eleştirdiği görülmektedir.⁷⁶ Tebliğde Schacht’tan sadece bir yerde bahseden⁷⁷ Hatiboğlu’nun daha ziyade Fransız oryantalistlerin eserlerini veya Fransızcaya tercüme edilmiş eserleri tetkik ettiği anlaşılmaktadır.

Daha önce Helmut Ritter’in öğrencisi olması nedeniyle kendisinden bahsedilen Fuad Sezgin’den de burada hem Okıç’le bağlantısı hem de oryantalistlerin çalışmalarını bilen ve tenkit eden ilk nesil hadisçilerden olması nedeniyle tekrar söz etmek gerekmektedir. Önceki bölümde işaret edildiği üzere metin ve yazma merkezli Alman oryantalist geleneğini sürdüren Sezgin’in şimdiye kadar ele alınan hadisçilerden önemli bir farkı kaynak tenkidi açısından ve bilhassa isnâdlardaki ortak isimlerin eser sahibi olduğu şeklindeki tezi⁷⁸ ile Batı’daki çalışmaları etkilemesidir. Sezgin hadislerin çok erken tarihten itibaren kayda geçirilmesi ve II./VIII. yüzyılın sonuna gelindiğinde kitapların büyük bir yekûna ulaşması üzerinde ısrarla

73 M. Sait Hatiboğlu, “Hazreti Peygamber’in (s.a.v) Vefatından Emevilerin Sonuna Kadar Siyasi İçtimai Hadiselerle Hadis Münasebeti”, Doçentlik tezi, Ankara Üniversitesi, 1967, s. iv.

74 Hatiboğlu, “Hazreti Peygamber’in (s.a.v) Vefatından Emevilerin Sonuna Kadar Siyasi İçtimai Hadiselerle Hadis Münasebeti”, s. 6.

75 Örnekler için bkz. Fatma Kızıl, “Goldziher’den Schacht’a Bir Okulun Yaşayan Geleneği”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2009, c. 7, sy. 2, s. 55, 58.

76 Mehmed Said Hatiboğlu, “Batı’da Hadis Çalışmaları Üzerine”, *Hadis Tetkikleri*, Ankara: Otto, 2012, s. 54-58, 60-62.

77 Hatiboğlu, “Batı’da Hadis Çalışmaları Üzerine”, s. 64. Bununla birlikte Hatiboğlu’nun Schacht’ın “Sur l’expression ‘Sunna du Prophète’” adlı makalesini Türkçeye tercüme ettiği de hatırlatılmalıdır.

78 M. Fuad Sezgin, *Buhârî’nin Kaynakları*, Ankara: Kitâbiyat, 2000, s. 213.

durarak söz konusu kitapların musanniflerinin izini isnâdlarda aramış ve buradan hareketle Goldziher'in hadislerin geç tedvin edildiği şeklindeki görüşünü tenkit etmiştir.⁷⁹ Sezgin'in *Buhârî'nin Kaynakları*'nda atıfta bulunduğu oryantalistler sınırlıysa da bu çalışmasının ardından yayımlanan ve Sprenger, Julius Wellhausen, Goldziher, Caetani, Horovitz, Schacht ve Gibb gibi oryantalistlerin görüşlerine yaptığı atıfları ve yer yer tenkitlerini ihtiva eden "İslâm Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadisin Ehemmiyeti" makalesi onun saha ile ilgili müktesebatının genişliğine işaret etmektedir.

Tayyip Okiç'ten başlayarak Talât Koçyiğit, Mehmet Said Hatiboğlu ve Fuad Sezgin'in çalışmalarının gösterdiği üzere Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin açılmasının üzerinden çok uzun süre geçmeden Batı'daki hadis çalışmalarını takip eden bir ilâhiyatçı neslinin yetiştiği görülmektedir. Hadislerin yazılması, siyasî ve sosyal hâdiselerle hadislerin münasebeti, mevzû hadisler, Ebû Hüreyre'nin hadisçiliği gibi oryantalistler tarafından tartışılan meselelerin Türkiye'deki hadis alanında hazırlanan ilk doktora ve doçentlik tezlerinde⁸⁰ ele alınması da Türkiye hadisçilerinin ya doğrudan oryantalistlerin çalışmaları ya da bunlardan etkilenen modernistler üzerinden çağdaş tartışmalardan haberdar olduklarına işaret etmektedir. Bu dönemde *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*'nin birçok sayısında oryantalistlerden yapılan tercüme yayınlanmış, 1953'te tekrar faaliyete geçen İslâm Tetkikleri Enstitüsü de buranın müdürü olan⁸¹ Zeki Velidi Togan'ın da etkisiyle oryantalistlerin -hadisle doğrudan ilgili olmamakla birlikte- çeşitli çalışmalarına yer vermiş, Enstitü Batı'da yayımlanan dergileri de koleksiyonuna katmıştır.⁸² Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin açılmasını

79 Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 23-26, 53, 59, 81-82, 88-89.

80 İlk doktora tezleri için bkz. Talât Koçyiğit, "Hadislerin Toplanması ve Yazı ile Tespiti" (Ankara 1957); M. Said Hatiboğlu, "İslâmî Tenkit Zihniyeti" (Ankara 1962); Yaşar Kandemir, "Meznu Hadisler" (İstanbul 1970), Nevzat Aşık, "Sahâbenin Hadis Tahammül ve Nakil Faaliyeti" (Erzurum 1976); Selman Başaran, "İbn Hazm ve Hadisteki Metodu" (Ankara 1977); Ali Osman Koçkuzu, "Hadis'te Nasih Mensuh Meselesi" (Erzurum 1977); Cemal Sofuoğlu, "Şia'nın Hadis Anlayışı" (Ankara 1977); Mücteba Uğur (1936-2005), "Hicri Birinci Asırda İslâm Toplumu" (Ankara 1978); Nureddin Boyacılar, "İbnü'l-Cevzî ve Hadisteki Yeri ve Metodu" (Ankara 1978); Ramazan Ayvalı, "Esbâbu Vurûdi'l-hadis ve Onun İslâm Teşriindeki Yeri ve Önemi" (Ankara 1979); Salahaddin Polat, "Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri" (Erzurum 1981); İsmail Lütfi Çakan, "Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları (Muhtelifü'l-hadis ilmi)" (Erzurum 1982); Abdullah Aydın, "Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis" (Erzurum 1982); Ali Toksar, "Ebû Hüreyre ve Hadis İlmindeki Yeri" (Kayseri 1982). İlk doçentlik tezleri için bkz. Mehmet S. Hatiboğlu, "Hz. Peygamber'in (s.a.v) Vefatından Emevilerin Sonuna Kadar Siyasi İçtimai Hadiselerle Hadis Münasebeti" (Ankara 1967); Sadık Cihan, "Uydurma Hadislerin Doğuşu, Siyasî ve Sosyo-Politik Olaylarla İlgisi" (Erzurum 1977); İbrahim Canan, "Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye" (Erzurum 1977).

81 Fuad Sezgin de Enstitü'nün o dönemdeki müdür yardımcısıdır. Bkz. Mahmut Kaya, "İslâm Tetkikleri Enstitüsü", *DİA*, İstanbul 2001, c. 23, s. 57.

82 Kaya, "İslâm Tetkikleri Enstitüsü", s. 57.

takip eden süreçte başlayan tercüme faaliyetleri sürdürülmüş, fakülte dergisinde yayımlanan çevirilerin yanı sıra 1963’te Wellhausen’in *Das Arabische Reich und sein Sturz* (Berlin 1902), 1968’te W. Montgomery Watt’ın (1909-2006) *Islamic Theology and Philosophy* (Edinburgh 1962), 1977’de Schacht’ın *An Introduction to Islamic Law* (Oxford 1964), 1982’de Goldziher’in *The Zâhiriten* (Leipzig 1884) ve 1986’da yine Watt’ın *Muhammad at Mecca* (Oxford 1953) adlı eserleri Türkçeye çevirilerek Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları arasında çıkmıştır. Fakülte yayınlarının bir süre akamete uğrayan tercüme geleneğini 2000 yılından sonra, Ankara merkezli bir yayınevi olan Ankara Okulu Yayınları sürdürmüş, G. H. A. Juynboll’un (1935-2010) “The Authenticity of the Tradition Literature: Discussion in Modern Egypt” (Leiden 1969) adlı doktora tezi ile *Muslim Tradition: Studies in Chronology, Provenance and Authorship of Early Hadith* (Cambridge 1983) adlı kitabı Türkçeye çevirilerek yayımlanmış, yine Juynboll’un çeşitli makaleleri kitaplaştırılarak *Oryantalistik Hadis Araştırmaları: Makaleler*⁸³ ismiyle basılmıştır. Joseph Schacht, G.H.A. Juynboll ve Harald Motzki’nin çalışmalarını ihtiva eden *İsnad Analiz Yöntemleri*⁸⁴ isimli kitap da yine aynı yayınevi tarafından yayımlanmış, böylece hadisin teknik konuları ile ilgili ilk ciddi tercüme Türkçeye kazandırılmıştır. Ankara Okulu Yayınları Josef Horovitz’in *The Earliest Biographies of the Prophet and Their Authors*⁸⁵ (Hyderabad 1927-1928) adlı çalışmasının Türkçe çevirisini de yayımlamıştır. 2000 yılı sonrasında ise oryantalistlerden yapılan çevirilerin Ankara’nın inhisarından çıkması, ilk sayısı 2003’te yayımlanan *Hadis Tetkikleri Dergisi*’nin her sayıda Batı dillerinden bir makale tercümesine yer vererek *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*’nin tercüme geleneğini üstlenmesi önemli bir gelişme olarak kayda geçilmelidir. Yine aynı yıl Ahmet Yücel’in editörlüğünü yaptığı *Oryantalistlerin Gözüyle İslâm*⁸⁶ adını taşıyan kitap yayımlanmış, çalışmada Goldziher, Guillaume, Watt ve Noel Coulson gibi hadis ve sünnet araştırmaları açısından önemli oryantalistler hakkında değerlendirme yazıları ve onlardan yapılan çevirilere yer verilmiştir. Bu dönemde Ankara dışında yapılan diğer önemli çeviriler ise Stephen Humphreys’in *Islamic History: A Framework for Inquiry* (Princeton 1991) kitabının *İslam Tarih Metodolojisi: Bir Sosyal Tarih Uygulaması*⁸⁷ adıyla yayımlanan çevirisi ile Harald Motzki’nin dört makalesinin yanı sıra mütercim Bekir Kuzudışli’nin değerlendirme yazısını da ihtiva eden *İsnâd ve Metin Bağlamında Hadis Tarihlendirme Metotları*⁸⁸ ve Paul Maas, Barbara Bordalejo ve

83 Der. ve çev. Mustafa Ertürk, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001.

84 Der. ve çev. Salih Özer, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005.

85 Josef Horovitz, *İslami Tarihçiliğin Doğuşu: İlk Siyer/Megazi Eserleri ve Müellifleri*, çev. Ramazan Altınay ve Ramazan Özmen, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.

86 İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003.

87 Çev. Murteza Bedir ve Fuad Aydın, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004.

88 İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.

Jan Jan Witkam'ın farklı tarihlerde yayımlanmış yazılarını ihtiva eden *Stemmatik: Tenkitli Metin Neşrinde Soy-Ağacı Yaklaşımı*⁸⁹ adlı kitaptır.

İlki 1956'da açılan Yüksek İslâm Enstitüleri'nin 1982 yılında fakültelere dönüştürülmesi neticesinde Ankara ve Erzurum dışındaki şehirlerde⁹⁰ de doktora yapabilme imkânının elde edilmesi ve 1990 sonrası sayıları artan ilâhiyat fakülteleri ile hareketlenen hadis çalışmalarında Ankara İlähiyat'ta başlayan oryantalistlerin çalışmalarını takip ve tetkik etme tavrı sürdürülmemiş, müstakil olarak oryantalizmle ilgili tezler ancak 2000'den sonra yazılmaya başlanmıştır. Fakat bunların da büyük bir yekûn tutmadığı görülmektedir. 2000 öncesi hadis çalışmaları ve oryantalizm açısından önemli bir gelişme de 1985 yılında İzmir'de düzenlenen *Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu*'dur. Fakat bu sempozyumun devamı getirilmemiştir. 2002 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı ve Sakarya Üniversitesi İlähiyat Fakültesi tarafından tertip edilen *Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı'da İslâm Çalışmaları Sempozyumu* ise Türkiye'de metod, yayın ve örgütlenme açısından bir akademik gelenek vücuda getirme zaafiyetinin bir yansıması olarak ilkinin devamı olarak düşünülmemiştir. 2002'de düzenlenen bu sempozyumla aynı yıl *Marife* dergisi bir oryantalizm özel sayısı yayımlanmış, Ahmed Davutoğlu ve İbrahim Hatiboğlu'nun *Oryantalizmi Yeniden Okumak* sempozyumunda sundukları tebliğleri bu sayıda da yer almıştır. *Marife*'nin özel sayısının yayımlanmasından iki yıl sonra 2004 yılında *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* oryantalist İslâm hukukçuları özel sayısını yayımlanmış, bu sayıda bilhassa Batı'da sünnet hakkındaki görüşleri belirleyici olan oryantalistlerle ilgili makalelere yer verilmiştir.

Türkiye'de 2000 sonrası hadis ve oryantalizmle irtibatlı araştırmalar bağlamında yukarıda kısaca işaret edilen oryantalizmle ilgili tezlerden de bahsetmek gerekmektedir. Bunlardan ilki Bekir Kuzudişli'nin 2005 yılında tamamlanan aile isnâdları ile ilgili doktora tezidir.⁹¹ Söz konusu tez oryantalistler tarafından ele alınan bir meselenin klâsik kaynaklardan hareketle çözülmesine önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu tezde Kuzudişli, Schacht'ın aile isnâdlarının uydurma olduğu şeklindeki iddiasına bu isnâdların hadis rivâyetinin tabii gelişiminin bir sonucu olduğunu göstererek cevap vermiş, ayrıca hadis âlimlerinin kabul etmedikleri aile isnâdlarının varlığına işaret ederek, Schacht'ın ittisal ihsas etmek üzere isnâda aile fertlerinin dâhil edildiği ve bu durumdan herhangi bir şüphe duyulmadığı iddiasının gerçeği yansıtmadığını tespit etmiştir.⁹² Aynı yıl tamamlanan oryantalizmle ilgili

89 Der. ve çev. Murteza Bedir, İstanbul: Küre Yayınları, 2011.

90 Yüksek İslâm Enstitüleri'nde hazırlanan tezlere doktora tezi ismi verilmemekteydi. Ayrıca, doktora tezleri Ankara dışında bir de Erzurum İslâmî İlimler Fakültesi'nde hazırlanabilmekteydi.

91 Bekir Kuzudişli, "Hadis Rivayetinde Aile Isnadları", Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2005.

92 Tezle ilgili tanıtım yazısı için bkz. Fatma Kızıl, "Hadis Rivâyetinde Aile Isnadları", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2007, c. 5, sy. 1, s. 195-198.

bir diğer tez de “Oryantalistlerin Hadislerin Menşei Tespite Yönelik Yöntemleri” adını taşıyan ve Batı’da geliştirilen “tarihlendirme”⁹³ yöntemlerinin tasvirî tarzda ele alındığı, Fatma Kızıl’a ait yüksek lisans tezidir. Bu yöntemlerden Batı’da bilhassa 1990’lardan itibaren çok sık kullanılan ve yapılan çalışmalarla geliştirilen müşterek râvî teorisi ise aynı müellif tarafından 2011’de tamamlanan “Hukukî İçerikli Merfû Hadisler Bağlamında Müşterek Râvî Teorisi ve Tenkidi” adlı doktora tezinde ele alınmıştır. Tezde yöntemin dayandığı öncüller tespit edilerek bunların klâsik İslâmî paradigma açısından değerlendirmesi yapılmış, ayrıca bilhassa yöntemin Harald Motzki tarafından geliştirilen isnâd ve metinler arasındaki ilişkiye dayanan yorumu ve klâsik usûldeki muâraza yönteminden hareketle seçilen bir hadis grubu tahlil edilmiştir. Hadis tarihlendirme yöntemlerinin ele alındığı bir diğer tez ise Sabri Kızılkaya tarafından 2008 yılında tamamlanan “İsnad ve Metin Çözümlemeleri Bağlamında Geleneksel ve Yeni Yaklaşımlar” adını taşıyan doktora tezidir. Tarihlendirme yöntemleri son olarak Süleyman Doğanay tarafından kaleme alınan *Oryantalistlerin Hadisleri Tarihlendirme Yaklaşımları*⁹⁴ adlı müstakil bir çalışmada incelenmiştir.

Son dönemde oryantalistlerin hadis çalışmaları bağlamında dikkat çeken ve kaydedilmesi gereken bir diğer gelişme Batı’da yapılan çalışmaların, hadis usûlü ve tarihi kitapları ile ders kitaplarına dâhil edilmesidir. Hayri Kırbaşoğlu, klâsik hadis usûlünün problemleri gördüğü alanlarına yoğunlaştığı *Alternatif Hadis Metodolojisi*⁹⁵ ismini taşıyan kitabını Herbert Berg’ün *The Development of Exegesis in Early Islam*⁹⁶ adlı çalışmasının giriş bölümüne dayandığı anlaşılan ve Batı’da yapılan araştırmalar hakkında bilgi veren bir ekle bitirmiştir. Anadolu Üniversitesi İlahiyat Önlisans Programı için hazırlanan *Hadis Tarihi ve Usûlü* (Ankara 2011) ile *Hadis* (Ankara 2011) ders kitaplarında oryantalistlerin hadislerle ilgili görüşleri aktarılmış, Ahmet Yücel’in aynı yıl yayımlanan ve birçok fakültede ders kitabı olarak tercih edilen *Hadis Usûlü*⁹⁷ ve *Hadis Tarihi*⁹⁸ kitaplarında da Batı’da yapılan çalışmaların değerlendirildiği kısımlara yer verilmiştir. Ahmet Yücel’in sahayla ilgili önemli bir çalışması ise oryantalistlerin hadislerle ilgili araştırmalarının tasvir ve tenkit edildiği ilk bölümden sonra geniş bir bibliyografya ile İngilizce-Türkçe ve Türkçe-İngilizce hadis terimleri sözlüğünü ihtiva eden *Oryantalistler ve Hadis*⁹⁹ adlı kitabıdır.

Netice itibarıyla cumhuriyet döneminin Batılılaşma çabasının kaçınılmaz sonucu Türkiye’de yaşanan zihniyet dönüşümü olmuş ve söz konusu dönüşümden Türkiye

93 Tarihlendirme, hadisleri aksi ispat edilene kadar uydurma kabul eden oryantalist paradigma muktezasınca hadislerin ortaya çıktığı dönemi tespit etme faaliyetidir.

94 İstanbul: İFAV, 2013.

95 Ankara: Kitabiyat, 2002.

96 Richmond: Curzon Press, 2000.

97 İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2011.

98 İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2011.

99 İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2013.

hadisçileri de farklı derecelerde olmakla birlikte etkilenmiştir. Bu nedenle hadis çalışmaları sahasında genel olarak bir Batı etkisinden söz etmek mümkünse de bunun oryantalistlerin hadisle ilgili muayyen görüşlerinin benimsendiği anlamına gelmediği ifade edilmelidir. İlähiyat fakültelerinde ders veren hadis hocalarının eserleri incelendiğinde hadisle ilgili Batı’da yapılmış en önemli çalışmaları takip edenlerin Ankara İlähiyat’ın açılmasıyla başlayan süreçte öncelikle bu fakültede görev yapan hocalar olduğu görülmektedir.

Türkiye’deki hadisçiler üzerinde oryantalizmin etkisi bağlamında dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta bu tür etkilenmeleri tarafların sarih ifadeleri dışında tespit etmenin zorluğunun yanı sıra oryantalistlerin görüşlerinin Türkiye’ye çoğu durumda modernistler üzerinden tesir etmesinin meseleyi daha çetrefilli hâle getirmesidir. Bu açıdan iyi bir misal, Schacht’ın hadisle ilgili görüşlerini kabul eden ve bu durum hem kendisi hem de Schacht tarafından açıkça ifade edilen¹⁰⁰ Fazlurrahman’ın (1919-1988) Türkçeye çevrilmiş çalışmalarıdır. Oryantalistlerle ilgili araştırmaların Ankara dışındaki fakültelerde dolayısıyla Türkiye genelinde arttığı 2000 yılından sonra ise dünyanın herhangi bir yerinde yapılan çalışmaya uluslararası veri tabanları sayesinde kısa sürede ulaşılabilirlik imkânı, etkilenme sorusunun peşine düşmenin anlamsızlaştığı ve sınırların kalktığı bir akademik ortamı beraberinde getirmiştir. İşaret edilen artış ve imkânlarla rağmen mevcut çalışmalar konu ile ilgili henüz kat edilmesi gereken çok mesafe olduğu gerçeğini değiştirebilecek mahiyette değildir. Zira hâlâ Batı’da hadisle ilgili geliştirilen terminoloji konusunda kafa karışıklığının mevcudiyeti dikkat çekmekte, bu terimlerin dayandığı öncüller ve hadis tarihi kurguları hakkında bir farkındalığın gelişmediği görülmektedir. Oryantalistlerin hadis çalışmaları denilince akla gelen tek ismin hâlâ Goldziher olması, onun oryantalist gelenekteki çok önemli yeri ve kurucu etkisine rağmen problem teşkil etmektedir. Türkiye’de saha ile ilgili sevindirici bir gelişme ise Juynboll ve Motzki gibi hadisin teknik meseleleri ile ilgilenen oryantalistlerin tanınmaya başlanmasıysa da bu araştırmacıların oryantalist gelenekte nerede durduğunu tespit eden ve tenkitlerini bu bütüncül perspektiften yapan bir hadisçiliğin gelişmesi için henüz zamana ihtiyaç duyulduğu ifade edilmelidir. Bu açıdan Türkiye hadisçilerinin batı dilleri arasında çoğu durumda yalnız İngilizce bilmesi de bilhassa Almanya’daki oryantalist gelenekle ilgili malumatın ancak İngilizceye tercüme edilenlerle sınırlı kalmasına neden olmakta,¹⁰¹ bu da biraz önce bahsedilen bütüncül perspektifin geliştirilmesinin önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Hadis çalışmaları ve oryantalizm bağlamında son olarak ifade edilmesi gereken bir diğer mesele de konunun ihtisas alanı olarak kabul edilmeye başlanmasının sevindirici olmasıyla birlikte bunun aynı zamanda sahanın gelişmesi

100 Fazlurrahman ve Schacht’ın işaret edilen ifadeleri ve görüşleri arasında bir karşılaştırma için bkz. Fatma Kızıl, “Fazlur Rahman’s Understanding of the Sunnah/Hadith- A Comparison with Joseph Schacht’s Views on the Subject”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2009, c. 6, sy. 2, s. 31-46.

101 Nimetullah Akın ve Bekir Ezer’in çalışmaları bu genellemenin dışında kalmaktadır.

önünde bir engel hâline gelmesidir. Zira çalışılan birçok yüksek lisans ve doktora konusu oryantalistlerin ortaya attığı meselelerle irtibatına rağmen, Batı’da yapılmış çalışmalar dikkate alınmaksızın hazırlanmakta, oryantalistlerin görüşlerinin tenkidi sahanın uzmanı sınırlı sayıdaki kişinin omuzlarına yüklenmektedir. Bu da oryantalistlerin görüşlerini tenkit eden ve bu alanda uzmanlaşan kişilerin atıfta bulunup alıntı yapabilecekleri bir bilimsel birikimin teşekkülünü engellemektedir. Bu tür bir birikime katkı olması umuduyla aşağıda oryantalistler ve hadis alanında yaptıkları çalışmalarla ilgili Türkiye’de hazırlanmış kitap, tez ve makalelerin yanı sıra oryantalistlerden yapılmış çevirileri ihtiva eden bir bibliyografyaya yer verilmiştir. Bibliyografyaya yalnız hadis alanında oryantalizmle ilgili yapılmış çalışmalar alınmış, bununla birlikte makalede ismi geçen oryantalistlerden yapılan tercümelemler bir alan sınırlaması gözetmeksizin dâhil edilmiştir.

Bibliyografya

Adams, Charles J., “Bazı Çağdaş Müslümanların Nazarında Hadisin Otoritesi: Mevdûdi’nin Hadis Anlayışı”, çev. Nedim Alpdemir, *İslâmî Araştırmalar*, 1993-1994, c. 7, sy. 3-4, s. 261-290.

Akın, Nimetullah, *Alman Oryantalizmi ve Hadis*, Bursa: Emin Yayınları, 2011.

-----, “Hadislerin Yazılı Kaydı ve Literatür Esaslı Bir Disiplin Olma Süreci: A. Sprenger, I. Goldziher, G. Schoeler’in Yaklaşımları”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2008, c. 6, sy. 1, s. 47-70.

Artıkbaev, Kudrat, “Rus Oryantalistlerin Hadis ve Siyer Çalışmaları”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2010.

Ateş, Ali Osman, *Oryantalistlerin Hz. Peygamber İle İlgili İddialarına Cevaplar*, İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.

Aydınlı, Abdullah, Erdinç Ahatlı ve İsmail Albayrak (eds.), *Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı’da İslâm Çalışmaları Sempozyumu, 11-12 Mayıs 2002, Adapazarı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.

Brown, Daniel, *İslam Düşüncesinde Sünneti Yeniden Düşünmek*, çev. Sabri Kızılkaya, Ankara: Ankara Okulu, 2002.

Cook, Michael, “Erken döneme Ait Bir Fiten Metni”, çev. M. Emin Eren ve Muzaffer Tan, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, c. 47, sy. 1, s. 169-175.

Dayhan, Ahmet Tahir, “İstişrâk ile İstişhâd Edilir mi? -Eleştirel Bir Bakış-”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2007, c. 5, sy. 2, s. 7-45.

Dere, Ali, *Oryantalistlerin Hadis’e Yaklaşımları: Eleştirel Bir İnceleme*, Ankara: Kitabiyat, 2006.

Doğanay, Süleyman, *Oryantalistlerin Hadisleri Tarihlendirme Yaklaşımları*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013.

Dozy, Reinhart, *İslâm Tarihi*, çev. Abdullah Cevdet, sadeleştiren Vedat Atila, İstanbul: Gri Yayınları, 2006.

Gökalp, Murat, "G.H.A. Juynboll'un İsnadda Muammerûn'un Rolüne Dair İddialarına A'meş-Ma'rûr b. Süveyd Özelinde Eleştirel Bir Yaklaşım", *Dinî Araştırmalar*, 2001, c. 4, sy. 10, s. 17-36.

Görmez, Mehmet, "Klasik Oryantalizmi Hadis Araştırmalarına Sevk Eden Temel Faktörler", *İslâmiyat*, 2000, c. 3, sy. 1, s. 11-31.

Ezer, Bekir, "Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed, Sünnet ve Hadis Hakkındaki Çalışmaları", Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 2007.

Fueck, Johann, "Hadisçiliğin İslâmî Geleneğin Oluşumundaki Rolü", çev. Seda Ensarioğlu, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2003, c. 1, sy. 2, s. 145-165.

Humphreys, R. Stephen, *İslam Tarih Metodolojisi: Bir Sosyal Tarih Uygulaması*, çev. Murteza Bedir ve Fuat Aydın, İstanbul: Litera Yayıncılık 2004.

Goldziher, Ignaz, *Zâhirîler: Sistem ve Tarihleri*, çev. Cihat Tunç, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982.

-----, *Klâsik Arap Literatürü*, çev. Rahmi Er ve Azmi Yüksel, Ankara: İmaj, 1993.

-----, *İslâm Tefsir Ekolleri*, çev. Mustafa İslamoğlu, İstanbul: Denge Yayınları, 1997.

-----, *İslâm'da Fıkıh ve Akâid*, çev. İlhan Başgöz, Ankara: Ardıç Yayınları, 2004.

-----, "İslâm'da Hadîsin Yeri Etrafında Mücadeleler", çev. Cihad Tunç, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1973, c. 19, s. 223-235.

-----, "Ehli Kitaba Karşı İslâm Polemiği I", çev. Cihad Tunç, *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 1980, sy. 4, s. 151-169.

-----, "İslâmiyetin İlk Zamanlarında Zühd", çev. Hayrani Altıntaş, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1981, c. 24, s. 536-546.

-----, "Ehli Kitaba Karşı İslâm Polemiği II", çev. Cihad Tunç, *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 1982, sy. 5, sy. 249-277.

-----, "Müslümanlarda Sekine Kavramı", çev. Mehmet S. Hatiboğlu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1983, c. 26, s. 143-153.

-----, "Arap Dili Mektepleri", çev. Süleyman Tülüçü, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1990, sy. 9, s. 329-344.

-----, "İspanya Müslümanları Arasında Şuubilik", çev. Ömer Özsoy, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1996, c. 35, s. 403-423.

-----, "Hadis'te Yeni Eflatuncu ve Gnostik Unsurlar", çev. Ömer Özsoy, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1997, c. 36, s. 405-42.

-----, “Hadis Kültüründe Yer Alan İncil Parçaları”, çev. Sami Şahin, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, c. 12, sy. 1, s. 485-491.

Hallaq, Wael b., “Nebevî Hadisin Sıhhati: Yapay Bir Problem”, çev. Rahile Yılmaz, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2006, c. 4, sy. 2, s. 147-161 (Makalenin Hüseyin Hansu tarafından yapılan çevirisi için bkz. Hüseyin Hansu, *Hittit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 2006, c. 5, s. 9, s. 137-151).

Hatiboğlu, İbrahim, “Osmanlı Aydınlarınca Dozy’nin Târîh-i İslâmiyet’ine Yönelik Tenkitler”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 1999, sy. 3, s. 197-213.

-----, “Yakın Doğu Seyahati ve Eserleri Bağlamında Ignaz Goldziher ve İslâm Dünyası ile Fikrî Etkileşimi”, *Marife: Bilimsel Birikim*, 2002, sy. 3, s. 107-122.

Hatiboğlu, Mehmet S., “Batı’daki Hadis Çalışmaları Üzerine”, *Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereler, 16-18 Eylül, 1985, İzmir*, 1985, s. 81-94.

Hıdır, Özcan, “Batı’da Son Dönem Hadis Çalışmalarında Dikkat Çeken Bazı Gelişmeler”, *İLAM Araştırma Dergisi*, 1998, c. 3, sy. 1, s. 193-200.

-----, “XX. Yüzyıl Oryantalist Çalışmalarda Hz. Peygamber İmajı”, *İLAM Araştırma Dergisi*, 1998, c. 3, sy. 2, s. 141-166.

-----, “Batı’da Hz. Muhammed İmajı”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2000, s. 297-306.

-----, “Şarkiyatçıların Hadis Tarihlendirme Metotları”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2003, c. 1, sy. 1, s. 97-115.

-----, “Harald Motzki: Hayatı, İlmî Şahsiyeti, Çalışmaları ve The Origins of Islamic Jurisprudence Adlı Eseri”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2004, sy. 4, s. 275-283.

-----, “Oryantalizme Karşı Oksidentalizm: Hadis Oksidentalizmi -M. Fuad Sezgin ve M. Mustafa el-A’zâmî Örneği”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2007, c. 5, sy. 1, s. 7-31 (makale hakkında yapılmış bir değerlendirme için bkz. Fatma Kızıl, “Bir Terimin Etimolojisi: ‘Hadis Oksidentalizmi’ Oksimoronu”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2007, c. 5, sy. 2, s. 157-160).

-----, “Oryantalizmin Günümüzde İslâmî Metinleri (Kur’an ve Sünnet) “Yeniden Okuma”daki Düşünsel ve Metodolojik Etkisi”, *Dinî ve Felsefî Metinler: Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama*, İstanbul, 2012, c. 1, s. 11-26.

-----, “Oryantalistlerin Sahâbeye Dair İddialarının Modern Dönem İslâm Dünyası’ndaki Sahâbe Algısına Düşünsel-Metodolojik Etkisi”, *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe -Sahâbe Kimliği ve Algısı: Tartışmalı İlmî Toplantı 27-28 Nisan 2013*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013, s. 519-560.

Horovitz, Josef, *İslâmî Tarihçiliğin Doğuşu: İlk Siyer/Meğazi Eserleri ve Müellifleri*, çev. Ramazan Altınay ve Ramazan Özmen, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.

Küçük, Hülya, “Dozy’nin Het Islamisme Adlı Eseri Üzerine”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2006, c. 30, sy. 4, 2006, s. 63–89.

Juynboll, G.H.A., *Modern Mısır’da Hadis Tartışmaları*, çev. Salih Özer, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000.

-----, *Oryanyalistik Hadis Araştırmaları: Makaleler*, çev. Mustafa Ertürk, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001.

-----, *Hadis Tarihinin Yeniden İnşası*, çev. Salih Özer, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.

-----, “İlk Devir İslâm Tarihinde Kurrâ’ Kavramı”, çev. Yusuf Alemdar, *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2003, c. 3, sy. 11, s. 139-152.

-----, “İslâm’ın İlk Döneminde Kur’an Kıraatı (=Okuma)nın Durumu”, çev. Yusuf Alemdar, *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2004, c. 4, sy. 12, s. 77-88.

-----, “Erken Dönem Hadîs Literatüründen Hareketle İlk Fukahâ Hakkında Bazı Mülâhazalar”, çev. Rahile Yılmaz, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2009, c. 7, sy. 1, s. 123-124.

Juynboll, G.H.A., Joseph Schacht, Harald Motzki, *İsnad Analiz Yöntemleri*, çev. Salih Özer, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005.

Kahraman, Hüseyin, “Oryantalistlerin Fikhî Hadislerin Menşei ile İlgili Görüşleri ve Tenkidi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, c. 15, sy. 2, s. 45-76.

Kızıl, Fatma, “Oryantalistlerin Hadislerin Menşeiini Tespite Yönelik Yöntemleri”, Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 2005.

-----, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.

-----, “Oryantalizm Sempozyumu, Edward W. Said ve Düşündürdükleri”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2007, c. 5, sy. 1, s. 143–156.

-----, “Fazlur Rahman’s Understanding of the Sunnah/Hadîth -A Comparison with Joseph Schacht’s Views on the Subject-”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2008, c. 6, sy. 2, s. 31-45.

-----, “Goldziher’den Schacht’a Oryantalist Literatürde Hadis ve Sünnet: Bir Okulun Yaşayan Geleneği”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2009, c. 7, sy. 2, s. 45-62.

-----, “Avrupamerkezciliğin Bir Yansıması Olarak Oryantalist Söylem: Kültürel Ödünç Alma Kavramı”, *İnsan ve Toplum*, 2013, c. 3, sy. 6, sy. 323-332.

Kister, M. J., “Receb Ayı Allah’ın Ayıdır”, çev. Cemal Ağırman, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2000, c. 1, sy. 3, s. 197-230.

-----, “et-Tehannüs: Kelime Anlamı Üzerine Bir Araştırma”, çev. Ali Aksu, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2000, c. 2, sy. 4, s. 215-230.

-----, “Torbadaki Et (Bir İlk Dönem Rivayeti Üzerine Çalışma)”, çev. Enbiya Yıldırım, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, sy. 4, s. 167-178.

-----, “İsrâiloğullarından Nakilde Bulunma Meselesi”, çev. Cemal Ağırman, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, c. 5, sy. 1, s. 125-153.

-----, “İslâm’da Yönetimle İlgili Sosyal ve Dinî Anlayışlar”, çev. Yavuz Köktaş, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2002, c. 2, sy. 2, s. 243-271.

-----, “Peygamber’in Pazarı”, çev. Abdullah Kahraman, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, c. 6, sy. 2, s. 25-29.

-----, “Mekke ile İlgili Bazı Rivayetler (Cahiliyye’den İslâm’a)”, çev. Ali Aksu, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, c. 6, sy. 2, s. 41-63.

Koçyiğit, Talat, “I. Goldziher’in Hadisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlil ve Tenkidi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1967, c. 15, s. 43-55.

Köktaş, Yavuz, *Hadis ve Sünnette Oryantalist Yaklaşımlar: İddialar ve Gereçekler*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.

Köktaş, Yavuz, “Yabancı Dilde Yayımlanan Bazı Hadis Makaleleri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2002, c. 2, sy. 2, s. 55-63.

Kramers, J. H., “Maniheist Eğilimli Bir Hadis: Âkiletül-hadir”, çev. Fatma Kızıl, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2004, c. 2, sy. 2, s. 107-118.

Kuzudüşli, Bekir, *Hadis Rivâyetinde Aile İsnadları*, İstanbul: İham-İşaret Yayınları, 2007.

-----, “Oryantalizm ve Hadisle İlgilenen Bazı Oryantalistler”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, sy. 7, s. 141-172.

-----, “Hadith of Man Kadhaba ‘Alayya and Argumentum e Silentio”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2007, c. 5, sy. 2, s. 47-71.

Landau-Tasserou, Ella, “Periyodik Reform: Müceddid Hadisi Hakkında Bir İnceleme”, çev. Zülfiyar Durmuş, *İslâmî Araştırmalar*, 1992, c. 6, sy. 4, s. 261-278.

Laoust, Henri, “Ahmed b. Hanbel”, çev. İsmail Kayaoğlu, *Diyanet İlmî Dergi*, 1977, c. 16, sy. 1, s. 18-31.

Lecomte, Gérard, “İslâm’da ‘İhtilâf’ın Tekâmülüne Bir Örnek: Şâfiî’nin ‘İhtilâfu’l-Hadis’inden İbn Kuteybe’nin ‘Muhtelifu’l-Hadis’ine”, çev. İbrahim Kâfi Dönmez, *İslâm Medeniyeti*, 1981, c. 5, sy. 1, s. 3-37.

Levi-Provençal, Évariste, “Sahihi Buhari’nin Mağrib Nüshasının İncelenmesi”, çev. Sadık Cihan, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1986, sy. 1, s. 59-76.

Maas, Paul, Barbara Bordalejo, Jan Just Witkam, *Stemmatik: Tenkitli Metin Neşrinde Soy-Ağacı Yaklaşımı*, çev. Murteza Bedir, İstanbul: Küre Yayınları, 2011.

Melchert, Christopher, “Hadis Ravisi Olarak İlk Zahidler”, çev. Süleyman Doğanay, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2007, c. 8, sy. 9, s. 413-425.

Motzki, Harald, *Batıda Hadis Çalışmalarının Tarihi Seyri*, çev. Bülent Uçar, İstanbul: Hadisevi, 2006.

-----, *İsnad ve Metin Bağlamında Hadis Tarihlendirme Metodları*, çev. Bekir Kuzudişli, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.

-----, “İbn Şihâb ez-Zühri’nin Fıkhı: Bir Kaynak Tenkidi İncelemesi”, çev. Fatma Kızıl, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2005, c. 3, sy. 2, s. 129-168.

-----, “Kur’an’ın Cem’i: Son Dönem Metodolojik Gelişmeler Işığında Batılı Görüşlere İlişkin Yeni Bir Değerlendirme”, çev. Selim Türcan, *Gazi Üniversitesi Hitit İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, c. 5, sy. 10, s. 131-163.

-----, “Hicrî I. Asırdaki Sahîh Hadislerin Kaynağı Olarak Abdürrezzâk es-San’ânî’nin *Musannefi*”, çev. Bekir Kuzudişli, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 2007, c. 5, sy. 1, s. 117-141.

Muranyi, Miklos, “Erken Dönem Tabakât Literatüründe Sikadan Zayıfa Geçiş: Ricâl İlmîne Metinlerarası Bir Yaklaşım”, çev. Fatma Kızıl, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2010, c. 8, sy. 2, s. 145-153.

Nagel, Tilman, “Hadis ya da Tarihin İmhası”, çev. Ali Dere, *İslâmî Araştırmalar*, 2002, c. 10, sy. 1-4, s. 163-167.

Özafşar, Mehmet Emin (ed.), *Oryantalist Yaklaşımına İtirazlar*, Ankara: Araştırma Yayınları, 1999.

Özkan, Halit, “Common Link and Its Relation to the Madâr”, *Islamic Law and Society*, 2004, c. 11, sy. 1, s. 42-77.

Powers, David, “İslâm’ın İlk Döneminde Vasiyetler”, çev. Halit Özkan, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2004, c. 2, sy. 1, s. 105-125.

Robson, James, “*Sahîh-i Müslim* Nüshalarının Rivayeti”, çev. Talât Koçyiğit, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1955, c. 4, sy. 3-4, s. 8-20.

-----, “*Sünen-i Ebû Dâvûd* Nüshalarının Rivayeti”, çev. Talât Koçyiğit, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1958, c. 5, sy. 1-4, s. 173-182.

-----, “İbn İshâk’ın İsnad Kullanışı”, çev. Talât Koçyiğit, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1962, c. 10, s. 117-126.

-----, “Hasen Hadislerin Çeşitleri”, çev. Talât Koçyiğit, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1963, c. 11, s. 109-118.

-----, “Sünen-i İbn Mâce’nin (Nüshalarının) Rivâyeti”, çev. Musa Erkaya, *Dinî Araştırmalar*, 2005, c. 8, sy. 23, s. 287-298.

-----, “Hadisin Tedvin ve Tasnifi”, çev. Musa Erkaya, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, c. 12, sy. 1, s. 119-133.

-----, “Haber-i Vâhidler”, çev. Musa Erkaya, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, c. 16, sy. 1, s. 215-228.

Sarıçam, İbrahim ve dğr., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2011.

Schacht, Joseph, *İslâm Hukukuna Giriş*, çev. Mehmet Dağ ve Abdulkadir Şener, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977.

-----, “Peygamberin Sünneti Tabiri Hakkında”, çev. Mehmet S. Hatiboğlu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1970, c. 18, s. 81-84.

-----, “Eski Hukuk Mekteplerinde Hadisler”, çev. Selahaddin Eroğlu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1986, c. 28, s. 143-158.

-----, “Şâfiî’nin Hayatı ve Şahsiyeti Üzerine”, çev. İshak Emin Aktepe, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2005, c. 3, sy. 1, s. 119-127.

-----, “Hadislerin Yeniden Değerlendirilmesi”, çev. İshak Emin Aktepe, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2007, c. 5, sy. 2, s. 135-144.

-----, “Klasik İslâm Hukuk Teorisi ve Hadislerin Rolü”, çev. Yüksel Macit, *Hikmet Yurdu*, 2009, sy. 3, s. 345-354.

-----, “İslâm Hukukuna Sosyal Bakış”, çev. Bülent Uçar ve Hakkı Arslan, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2010, sy. 15, s. 101-126.

-----, “Mutezile”, çev. Yüksel Macit, *Hikmet Yurdu*, 2011, c. 4, sy. 8, s. 173-176.

-----, “Şia Hukuku”, çev. Yüksel Macit, *Hikmet Yurdu*, 2011, c. 4, sy. 8, s. 177-185.

-----, “Haricî Hukuku”, çev. Yüksel Macit, *Hikmet Yurdu*, 2012, c. 5, sy. 9, s. 177.

Watt, W. Montgomery, *Hazreti Muhammed: Peygamber ve Devlet Kurucu*, çev. Hayrullah Örs, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1963.

-----, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. Ethem Ruhi Fıçlalı, Ankara: Umran Yayınları 1981.

-----, *Hazreti Muhammed Mekke’de*, çev. Azmi Yüksel ve Rami Ayas, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986.

-----, “Oryantalistlerin İslâm Araştırmaları”, çev. Talip Küçükcan, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 1992, c. 7, s. 411-423.

-----, “Tanrı Sûretinde Yaratılma: İslâm Kelâmına Dair Bir Araştırma”, çev. Hüseyin Kahraman, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, sy. 21, s. 253-261.

Welhausen, Julius, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, çev. Fikret Işıltan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1960.

----, *Arap Devleti ve Sükutu*, çev. Fikret Işıltan, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1963.

Yücel, Ahmet (ed.), *Oryantalistlerin Gözüyle İslâm: Yaklaşımlar-Örnek Metinler*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003.

Yücel, Ahmet, *Oryantalistler ve Hadis*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013.

Türkiye’de Hadis Araştırmaları ve Oryantalizm

Fatma KIZIL

Özet

Her ne kadar üniversite seviyesindeki hadis öğretiminin başlangıcı Dârülfünûn’daki Ulûm-i Âliyye-i Dîniyye Şubesi’ne kadar götürülebilirse de, bu yöndeki en önemli gelişmenin 1924’de “İlahiyat Fakültesi”nin açılması olduğu söylenebilir. Bu fakülteadaki hadis hocalarından Ahmet Hamdi Akseki ve İzmirli İsmail Hakkı’nın Batı dillerine vâkıf olmaları nedeniyle Batı’daki İslâm araştırmalarından haberdar oldukları anlaşılmaktadır. Fakat çalışmaları incelendiğinde, Alois Sprenger ve Ignaz Goldziher gibi önde gelen oryantalistlerin eserlerine atıfta bulunmadıkları ve dolayısıyla söz konusu sahadaki bilgilerinin sınırlı olduğu görülmektedir. 1933’te ilâhiyat fakültesinin kapanmasının ardından hadis araştırmaları ve oryantalizm irtibatı açısından kayda değer gelişme Alman akademisyenlerin Türk üniversitelerine davet edilmesi olmuştur. Daha öncesinde 1925’te Dârülfünûn’da Alman akademisyenler görevlendirilmişse de, İstanbul’da kısa süreli ikametleri nedeniyle etkili olmadıkları söylenebilir. 1933’de gelen akademisyenler ise daha uzun süreli kalmışlar ve Türkiye’de yükseköğretimin şekillenmesinde etkili olmuşlardır. Meselâ, Helmut Ritter bu akademisyenler arasındadır ve Türkiye’deki en önemli hadisçilerden Fuad Sezgin onun danışmanlığında doktora çalışmasını sürdürmüştür. 1949’da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin açılmasıyla Tayyip Okıç’ın teşviki ve etkisi neticesinde ilk nesil hadisçiler Batı’daki hadis araştırmalarını takip etmeye ve çalışmaya başlamışlardır. Fakat bu çalışmalar diğer fakültelerde sürdürülmemiş ve ancak 2000’lerden sonra sahada bir canlanma yaşanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, oryantalizm, İlahiyat Fakültesi, yükseköğretim, Dârülfünûn.

Hadith Studies and Orientalism in Turkey

Fatma KIZIL

Abstract

Even though hadith education at the university level might be taken back to Ulüm-i Âliyye-i Diniyye Branch at Dārulfunūn, it can be said that the most important development in this respect was the opening of the Faculty of Divinity in 1924. As for the hadith professors at this faculty, it seems that Ahmet Hamdi Akseki and Izmirli Ismail Hakki were aware of the Islamic Studies in the West through their fluency in Western languages. However, close examination of their works shows that they did not refer to pioneer works of orientalists such as Alois Sprenger and Ignaz Goldziher, and accordingly their knowledge in this field were limited. After the closing of the Faculty of Divinity in 1933, the most noteworthy development in terms of hadith studies and orientalism was the invitation of German scholars to Turkish universities. Although in 1915 twenty one German professors was appointed to Dārulfunūn as faculty members, it can be said that due to their short stay in Istanbul their influence was also limited. The scholars who came to Turkey in 1933 stayed for longer periods and took part in shaping of the Turkish higher education. Helmut Ritter was among these scholars, and Fuad Sezgin, one of the most important hadith scholars of Turkey, carried his doctoral studies under his supervision. With the opening of Ankara Faculty of Theology in 1949 the first generation hadith scholars through the encouragement and impact of Tayyip Okıç started to study hadith scholarship in the West. This line of study was not carried on at other faculties until a revival in this field has occurred in 2000s.

Keywords: Hadith, orientalism, Faculty of Divinity, higher education, Dārulfunūn.

